

გიორგი რაჯაბაშვილი

მასობრივი ტურიზმის გავლენა ყაზბეგის მუნიციპალიტეტზე

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
თბილისი

მასობრივი ტურიზმის გავლენა ყაზბეგის მუნიციპალიტეტზე

ავტორი: გიორგი რაჭაბაშვილი

პუბლიკაცია მომზადებულია ჰაინრიჰ ბოლის ფონდის თბილისის
ოფისის მხარდაჭერით. მასში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნის ავტორს
და შესაძლებელია არ გამოხატავდეს ფონდის შეხედულებებს.

 HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
თბილისი

სარჩევი

შესავალი – 4

კვლევის მეთოდოლოგია – 8

არსებული მდგომარეობის შეფასება – 11

შედეგების განხილვა – 28

დასკვნა – 39

რეკომენდაციები – 39

გამოყენებული ლიტერატურა – 41

შესავალი

თანამედროვე მსოფლიოში, მოგზაურობა და ტურიზმი ერთ-ერთ უმსხვილეს ინდუსტრიად მიიჩნევა. 2018 წელს, ტურიზმმა და სამოგზაურო ბიზნესმა მსოფლიოს მასშტაბით დაახლოებით 400 მილიონი სამუშაო ადგილი შექმნა. სუფთა ეკონომიკური სარგებელი, რომელიც ამ სფეროს მოაქვს, ცალსახაა; მაგალითად, საერთაშორისო ტურიზმით მიღებულმა შემოსავლებმა 2018 წელს 649 მილიარდი ევრო შეადგინა, რაც მსოფლიოს მიერ მომსახურებების ექსპორტის 30%-ს შეადგენს. ყოველწლიურად ტურისტებისა და მოგზაურთა რაოდენობა იზრდება და, არსებული პროგნოზებით, 2029 წლისთვის საერთაშორისო ტურისტების რიცხვი 2.1 მილიარდამდე გაიზრდება (WTO).

ტექნოლოგიური განვითარება ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია, რაც სამოგზაურო და ტურისტულ ინდუსტრიაში ფინანსურ ზრდას განაპირობებს. უფრო იაფმა და ეფექტიანმა ტრანსპორტირებამ, კეთილდღეობის ზრდამ, სასტუმრო ბიზნესის და საინფორმაციო ტექნოლოგიების განვითარებამ, შესაძლებელი გახადა ტურიზმის გაფართოება და მასზე მოთხოვნის ზრდა.

ტურიზმს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ისეთი ქვეყნებისთვის, როგორიცაა საბერძნეთი, კოსტა-რიკა, ბრაზილია, ტაილანდი და ბევრი სხვა, ვინაიდან დასაქმების მზარდი შესაძლებლობები და ადგილობრივი ბიზნესებისთვის დიდი ფულადი შემოსავლები მოაქვს. ქვეყნებს ტურიზმის განვითარების სხვადასხვა სტრატეგია და მიდგომა აქვთ. ყველაზე ხშირად ტურიზმის განვითარება სიღარიბის დაძლევის სტიმულირებისკენაა ხოლმე მიმართული. ღარიბებზე ორიენტირებული ტურიზმი (Pro-Poor Tourism – PPT) ამ სფეროს განვითარების ერთ-ერთი სტრატეგიაა, რომელიც ტურიზმიდან შემოსულ თანხებს სიღარიბის დაძლევისკენ მიმართავს, ხელს უწყობს რა ღარიბ ადამიანებს, პროდუქტის ეფექტიან განვითარებაში მიიღონ მონაწილეობა (Ashley, Roe & Goodwin, 2001; Spenceley & Seif, 2003). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირად, დასახული მიზნები და სტრატეგია სცილდება ერთმანეთს და ვიდრე ე.წ. მასობრივ ტურიზმს. სწორედ მასობრივი ტურიზმის განვითარება შეინიშნება საქართველოს ბევრ რეგიონში.

მასობრივი (ჭარბი) ტურიზმი ნიშნავს მაღალ დონეზე ორგანიზებულ მოგზაურობას, მინიმალურ კონტაქტს დანიშნულების ადგილის კულტურასთან, მოგზაურობას დიდ ჯგუფებად, ფრენების და საცხოვრებლის დაგეგმვის კუთხით ტუროპერატორებზე დამოკიდებულებას. მასობრივი ტურისტები თავისუფლების გარკვეული ელემენტებით სარგებლობენ, თუმცა, მეტწილად, მაინც ჩარჩოებში არიან მოქცეულნი ანუ წინასწარ დაგეგმილ ერთსა და იმავე მარშრუტებს გადიან, ერთი და იმავე სახის რესტორნებსა და სასტუმროებს იყენებენ და მინიმალური

შეხება აქვთ ადგილობრივებთან. გარდა ამისა, მასობრივი ტურიზმი, რომელსაც ზოგჯერ სტანდარტულ ტურებს უწოდებენ, ისეთ განზრახვებთან ასოცირდება, როგორიცაა მზის ძიება, მასებთან ერთად გადაადგილება, სასტუმროს სასადილოში კვება, ჰომოგენური ქვეყნების და კულტურების ძიება (Mowforth & Munt, 2003).

მასობრივ ტურიზმს შეუძლია უარყოფითი ზემოქმედება მოახდინოს როგორც ადგილობრივ, ისე გლობალურ დონეებზე. მაგალითად: ზემოქმედება ბუნებრივ რესურსებზე, დაბინძურება, ნარჩენები, ვიზუალური დაბინძურება, ფიზიკური ზემოქმედება, ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დეგრადაცია.

მნიშვნელოვანია ამ უარყოფითი ზემოქმედების ცოდნა, რაც ტურიზმის განვითარებას შეიძლება მოჰყვეს, ასევე, მისი თავიდან აცილება ან მინიმუმამდე დაყვანა.

ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში საქართველოს მთავრობამ დააანონსა ტურიზმის განვითარების მიზნით მთიანი რეგიონების და სოფლების ხელშეწყობა, რაც ადგილობრივ მოსახლეობას ტურიზმის საშუალებით საკუთარი საარსებო წყაროს გაზრდაში დაეხმარება. თუმცა, ტურიზმის განვითარება საქართველოში საკმაოდ ქაოტურად გამოიყურება; ამ სფეროში პროფესიონალური კადრების ნაკლებობა და გრძელვადიანი დაგეგმვის არარსებობა, მდგრადი ტურიზმის განვითარებას ანელებს.

საქართველოს ტურიზმის განვითარების სტრატეგიული ხედვის მიხედვით, 2025 წლისთვის საქართველო ცნობილი იქნება როგორც მოწინავე, ყველა სეზონის, მაღალი ხარისხის ტურიზმის ქვეყანა, გამორჩეული თავისი კულტურული და ბუნებრივი მემკვიდრეობით, მსოფლიო დონის მომსახურების ხარისხითა და სტუმართმოყვარეობის ტრადიციებით.

მთავრობის განცხადებების მიხედვით, ინფრასტრუქტურაში განხორციელებული სტრატეგიული ინვესტიციების, განათლების, მარკეტინგის და მსოფლიოს მასშტაბით ტურისტებისათვის უნიკალური ქართული შთაბეჭდილებების შეთავაზების გზით, საქართველო ტურიზმის დარგში კონკურენციის მოწინავე რიგებში იქნება წარმოდგენილი. ვიზიტორების მიერ დახარჯული თანხების ზრდის შედეგად, ტურიზმის წვლილი საქართველოს ეკონომიკის ზრდასა და განვითარებაში მნიშვნელოვნად მოიმატებს. მეტი ყურადღება დაეთმობა ჩამოსული ვიზიტორების ხარისხსა და მრავალფეროვნებას და არა მათ მთლიან რაოდენობას.

განვითარების გაცხადებული ხედვის მიუხედავად, მდგომარეობა ერთ-ერთ ყველაზე ტურისტულ ადგილას რადიკალურად განსხვავებულია. გამომდინარე

იქიდან, რომ ტურიზმის მდგრადი განვითარება ითვალისწინებს მიმდინარე და მომავალ ეკონომიკურ, სოციალურ და ეკოლოგიურ ზეგავლენებს, ინდუსტრიის, გარემოსა და მიმღები თემის ინტერესებს გრძელვადიან ჭრილში, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ საქართველოში ტურიზმი ამ ეტაპზე გარდატეხის ზღვარზე დგას, სადაც შეიძლება საფუძველი ჩაეყაროს განვითარების სწორ მოდელს, ან იყოს კონცენტრირებული სწრაფ და მოკლევადიან სარგებელზე, რაც გრძელვადიანად იმ რესურსების ამოწურვამდე მიგვიყვანს, რომელიც ტურისტის მოგზაურობის ძირითადი მოტივატორია. მხოლოდ ხედვა საკმარისი არ არის და აუცილებლად გვჭირდება ტურიზმის სტრატეგიული განვითარების გეგმა. დღეს, ტურიზმის განვითარება საქართველოში ქაოტურად გამოიყურება; მასობრივი ტურიზმი, ბევრი სხვა რეგიონის მსგავსად, ჩვენს საკვლევ მუნიციპალიტეტში – ყაზბეგშიც ვითარდება.

წინამდებარე კვლევა მოიცავს საქართველოში სწრაფად განვითარებული ტურიზმის დადებითი და უარყოფითი მხარეების ზოგად შეფასებას ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის მაგალითზე.

პირველ რიგში, ჩატარდა ონლაინ ძიება, რათა გამოგვეჩვენა ყველაზე გაყიდვადი რეგიონი საქართველოში. ამისათვის გუგლის სამიებო სისტემის საშუალებით მოვიძიე ყველაზე ხშირად შეთავაზებული ტურები, ასევე მოვიპოვე ინფორმაცია: ზოგადად რამდენი კომპანია ყიდის ამ რეგიონის ტურებს, საშუალოდ რამდენი დღე რჩებიან ამ რეგიონში ტურისტები და ტურისტების სტატისტიკური მონაცემები (2018 წლის). ამ ძიების შედეგად, ყველაზე გაყიდვადი ტურისტული წერტილი, თბილისისა და ბათუმის შემდეგ, ყაზბეგი აღმოჩნდა.

მეორე ეტაპზე მოხდა საკვლევად არჩეული რეგიონის შესახებ არსებული ბეჭდური და ელექტრონული მონაცემების მოძიება და დამუშავება.

მესამე ეტაპი მოიცავდა უკვე ადგილზე კვლევას; ძირითადი ტურისტული მიმზიდველობის მოძიებას და ტურისტული პოტენციალის შეფასებას. მასობრივი ტურიზმის ნეგატიური და პოზიტიური ზეგავლენის დადგენას ადგილობრივ მცხოვრებლებსა და გარემოზე.

ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის მოკლე ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა

ეს არის საქართველოს ერთ-ერთი მთიანი კუთხე, რომელიც მდებარეობს კავკასიონის წყალგამყოფი ქედის ჩრდილოეთის მხარეს. მოგეხსენებათ, საქართველოს ტერიტორიის ძირითადი ნაწილი კავკასიონის სამხრეთ ფერდობებზე მდებარეობს. გეოგრაფიულმა მდებარეობამ და ბუნებრივმა გარემომ,

რა თქმა უნდა, დიდი როლი ითამაშა ადგილობრივი მოსახლეობის განვითარების, კულტურისა და ტრადიციების თვალსაზრისით. აქვე მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ყაზბეგის გავლით ხდებოდა ჩრდილოელ მეზობლებთან ურთიერთობა და სავაჭრო გზამ დიდი გავლენა იქონია ადგილობრივებზე.

მიუხედავად იმისა, რომ ყაზბეგის მუნიციპალიტეტს საბჭოთა პერიოდშიც ბევრი ტურისტი სტუმრობდა, ადგილობრივების შემოსავლის ძირითადი წყარო მაინც ვაჭრობა და საქართველოს სამხედრო გზაზე განთავსებული მომსახურების ობიექტები იყო.

ასევე თითქმის ყველა მცხოვრებს ჰქონდა სასათბურე მეურნეობა, რაც საკმაოდ მოგებიან ბიზნესად ითვლებოდა, ვინაიდან მოსახლეობა ბუნებრივი აირის გადასახადისაგან გათავისუფლებული იყო. 2005-2006 წლებში რუსეთ-საქართველოს შორის დამაბულობამ ლარსის საზღვრის ჩაკეტვა გამოიწვია, ასევე აიკრძალა რუსეთში ქართული პროდუქციის შეტანა. შესაბამისად, ყაზბეგის მოსახლეობას მოუხდა სხვადასხვა საქმიანობაში ჩართვა, მათ შორის, ტურიზმში. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ წინა ხელისუფლებამ სასათბურე მეურნეობებისათვის უფასო გაზის გამოყენება აკრძალა (დატოვა მხოლოდ პირადი გამოყენება, გათბობის მიზნით), ხოლო მეპატრონეებს დაურიგდათ 7000-დან 10000 ლარამდე ერთჯერადი დახმარება, ე.წ. ზარალის ანაზღაურება, სხვადასხვა ბიზნესის წამოსაწყებად.

მოსახლეობის უმრავლესობამ ტურისტების მომსახურებაში ჩართვა გადაწყვიტა და ეს თანხები საოჯახო სასტუმროების მოსაწყობად ან მაღალი გამავლობის ტრანსპორტის შესაძენად გამოიყენა.

მალევე, 2007 წელს, შეიქმნა ყაზბეგის ეროვნული პარკი, იმავე ტერიტორიაზე არსებული ნაკრძალის ბაზაზე, და საქართველოს კანონმდებლობით განისაზღვრა ყაზბეგის ეროვნული პარკის სტატუსი, ფართობი (8707 ჰა) და საზღვრები. უკვე 2012-2013 წლებში შეიქმნა ხუთი ბუნების ძეგლი (თრუსოს ტრავერტინები, ქეთერის მინერალური ვოკლუზი, ჯვრის უღელტეხილის ტრავერტინები, სახიზნარის კლდეები, აბანოს ტბა).

2016 წელს ყაზბეგმა მიიღო ყაზბეგის ეროვნული პარკის გაფართოებული საზღვრები, საქართველოს პარლამენტში კი ყაზბეგის ეროვნული პარკის გაფართოების შესახებ გადაწყვეტილება მესამე მოსმენით მხოლოდ 2018 წლის დეკემბერში დაამტკიცა. შესაბამისად, პარკის საზღვრების დემარკაცია ჯერ არ დასრულებულა. ასევე, არ არის საბოლოოდ მიღებული პარკის მენეჯმენტის გეგმა, რომელიც მის ზონირებას განსაზღვრავს.

იმის გამო, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა არ იყო სათანადოდ ინფორმირებული და ჩართული ყაზბეგის ეროვნული პარკის შექმნაში, ამ ფაქტს მათი მხრიდან ნეგატიური რეაქცია მოჰყვა. ძირითადად, ამის მიზეზი ის იყო, რომ ეროვნულ პარკს კონკურენტად აღიქვამდნენ და არა – შესაძლებლობად უფრო მეტი ტურისტის მოსაზიდად. მათ აგრესიას იწვევდა ტრადიციული გამოყენების მიწებზე შეზღუდვების დაწესებაც.

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევის მიზნები და ამოცანები

აღნიშნული კვლევის ძირითადი მიზანი იყო, გამოეკლინა (დიდი ქალაქების, კერძოდ, თბილისისა და ბათუმის, გამოკლებით) ტურისტულად ყველაზე აქტიური ტერიტორია, რომლის მიზიდულობის მთავარი ფაქტორებია ბუნებრივი და ანთროპოგენული რესურსები; ასევე, ის ადმინისტრაციული ერთეული, სადაც ტურისტების რაოდენობა ადგილობრივი მცხოვრებლებისას ბევრად აღემატება. ამასთანავე, მოხდა მისი, როგორც ტურისტულად მიმზიდველი რეგიონის მიმართ მოთხოვნის შეფასება, ტურიზმის განვითარებისთვის შემაფერხებელი და ხელშემწყობი ფაქტორების გამოვლენა და შემდეგი ძირითადი საკითხების შესწავლა:

- რომელი ტურისტული არეალები/ღირსშესანიშნაობები არის რეგიონში ყველაზე მოთხოვნადი;
- რა სეგმენტი ირჩევს აღნიშნულ მიმართულებას სქესის, ასაკისა და ეროვნების მიხედვით;
- რომელი მარკეტინგული საკომუნიკაციო არხები მუშაობს ყველაზე კარგად რეგიონში ტურისტების მოსაზიდად;
- რა სახის მომსახურებებია ადგილზე მოთხოვნადი ტურისტული კომპანიების მხრიდან;
- რამდენად მაღალია ტურისტული კომპანიების მიერ რეგიონის დატვირთულობა (ვიზიტების სიხშირიდან და ხანგრძლივობიდან გამომდინარე);
- როგორია სტუმრების საერთო წარმოდგენა რეგიონში არსებული ტურისტული მომსახურების სხვადასხვა ასპექტზე;
- როგორია რეგიონის პოტენციალი არსებული ტურისტული პროდუქტების/სერვისების დივერსიფიცირების კუთხით;
- რა გზებითაა შესაძლებელი ადგილობრივი მცირე და საშუალო მეწარმეების ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება;

- რა წარმოადგენს რეგიონში ტურიზმის განვითარების შემაფერხებელ ფაქტორს;
- მასობრივი ტურიზმის შესაძლო ზეგავლენა: ადგილობრივ მცხოვრებლებზე, ბუნებრივ რესურსებსა და ველურ ბუნებაზე.

კვლევისა და შეფასების მეთოდოლოგია

კვლევა განხორციელდება სამ ეტაპად, რომელთაგან:

პირველ ეტაპზე შემუშავდა სამიზნე კომპანიების გამოვლენის სქემა, რომლის ფარგლებშიც მოხდა მეორადი მონაცემების გამოთხოვნა ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციიდან, შემდეგ კი მოწოდებული სიების გაფილტვრა და კვლევისთვის საჭირო ინფორმაციის ამოღება.

კერძოდ, საქართველოში რეგისტრირებული შემომყვან/გამყვანი ტუროპერატორების გამიჯვნა სხვა კატეგორიის კომპანიებისგან.

რეგისტრირებული 580 ტურისტული კომპანიიდან შეირჩა 141. მათი გადარჩევა მოხდა ინტერნეტსივრცეში ტურისტული შეთავაზებების საფუძველზე. საბოლოოდ გამოვლინდა მცხეთა-მთიანეთის რეგიონის მიმართულებით მომუშავე 47 ტურისტული კომპანია, რომლებმაც თანხმობა განაცხადეს სატელეფონო გამოკითხვაში მონაწილეობაზე.

მეორე ეტაპზე წინასწარ მომზადებული ანკეტის საფუძველზე ჩატარდა სატელეფონო ინტერვიუები. 15-20 წუთიანი ინტერვიუ მოიცავდა როგორც დახურულ, ისე ღია კითხვებს.

საბოლოო ეტაპზე გამოიკითხა ტურიზმის სფეროში მომუშავე 15 ადგილობრივი მოსახლე. კვლევაში გამოყენებული იყო პირისპირ ინტერვიუს მეთოდი (face to face). ინტერვიუს ხანგრძლივობამ საშუალოდ შეადგინა 20 წუთი. მონაცემების დამუშავებასა და ახსნას შევეცადე Path Dependence თეორიის საშუალებით.

განვლილი გზის თეორია (Path dependence theory)

განვლილი გზის თეორია ხსნის, თუ როგორ ახდენენ გავლენას და ზღუდავენ აწმყოში გადაწყვეტილების მიღებას, – და ასეთივე ზემოქმედება ექნებათ მომავალშიც, – წარსულში მომხდარი მოვლენები და მიღებული გადაწყვეტილებები, რომლებიც დღეს თითქოს რელევანტური აღარ უნდა იყოს.

სხვანაირად რომ ვთქვათ, წარსულში მიღებული გადაწყვეტილებები ან მომხდარი მოვლენები ზეგავლენას ახდენენ ცოდნის ან რაღაც ინფორმაციის წარმოქმნასა და გავრცელებაზე რაღაც კონკრეტულ ადგილსა და დროში (Mahoney, James (2000)).

ბოლო წლებში სოციალურ და ეკონომიკურ მეცნიერებებში Path dependence თეორიას ხშირად იყენებენ, მაგალითად, Larry Griffin (1993), Larry Isaac (1997), William Sewell (1994), და Charles Tilly (1994), რომელთა აზრით, ზოგიერთი სოციალური ფენომენის ახსნა მხოლოდ მისი მემკვიდრით არის შესაძლებელი. ასევე Path Dependence თეორიას ხშირად იხმობენ იმის ასახსნელად, თუ მოცემულ სიტუაციაში მისაღები შესაძლო გადაწყვეტილებები როგორ არის შეზღუდული წარსულში მიღებული გადაწყვეტილებებით. ამის გამო, Path Dependence თეორიას ხშირად მოიხსენიებენ, როგორც – „წარსული მნიშვნელოვანია“ ან „წარსული გავლენას ახდენს მომავალზე“.

თუმცა, Terry Karl (1997) აღნიშნავს, რომ Path Dependence თეორიის ანალიზისას, მნიშვნელოვანია, მხედველობაში მივიღოთ ზუსტად ის პროცესები, რომლებიც იყო ძალიან მგრძნობიარე, და ვიპოვოთ ზუსტად ის ისტორიული მონაკვეთი, როდესაც ეს პროცესები ვითარდებოდა. ეკონომისტები, კვლევების დროს, Path Dependence თეორიას ცოტა განსხვავებულად იყენებენ და უფრო დიდ მნიშვნელობას წარსულში განვითარებული მოვლენების თანმიმდევრობას ანიჭებენ.

ჩვენს შემთხვევაში, მნიშვნელოვანია, Path Dependence თეორიის საშუალებით გავიგოთ, რამ მოახდინა არსებითი გავლენა სოციალურ ტრანსფორმაციაზე ან სოციალური ფენომენის შექმნაზე, რომლის ზემოქმედება დღესაც გრძელდება ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის მცხოვრებლებსა და ტურიზმის განვითარების მიმართულებით მათ მიერ გადაწყვეტილებების მიღებაზე.

არსებული მდგომარეობის შეფასება

1. ტურისტული მოთხოვნა

საქართველოს ტურიზმის სამოქმედო ჩარჩოს მიღებიდან¹ 36 თვის შემდეგ, ცალსახად იკვეთება ტურისტული ნაკადების პროგნოზირებული ზრდა. ვიზიტორთა სტატისტიკა და ეკონომიკური ინდიკატორები 2017 და 2018 წლების შედეგების მიხედვით ასე გამოიყურება (წყარო: ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის ანგარიში 2018 წელი, WTTC, Georgia travel and trade report 2018):

ცხრილი 01. სტრატეგიული ინდიკატორების მიმოხილვა

ვიზიტორთა სტატისტიკა და ეკონომიკური ინდიკატორები	2017	2018
საერთაშორისო ვიზიტორები	7,554,936 წინა წელთან შედარებით +18%	8,679,544 წინა წელთან შედარებით +9.8%
მათ შორის, ტურისტული ვიზიტები (ქვეყანაში 24 საათზე მეტი ყოფნის ხანგრძლივობით)	4,069,354 წინა წელთან შედარებით + 23.4%	4,756,820 წინა წელთან შედარებით + 16.9%
საერთაშორისო ტურიზმის შემოსავლები აშშ \$	2,7 მილიარდი	3,2 მილიარდი
ტურიზმის პირდაპირი წვლილი მშპ	6.8%	7.6%
პირდაპირი ფრენები საქართველოდან	90 (მნიშვნ. ზრდა)	90
სასტუმრო და რეგისტრირებული სასტუმრო სახლები	1,955	2,390
სასტუმრო ოთახები (რეგისტრირებული)	65,943	86,772

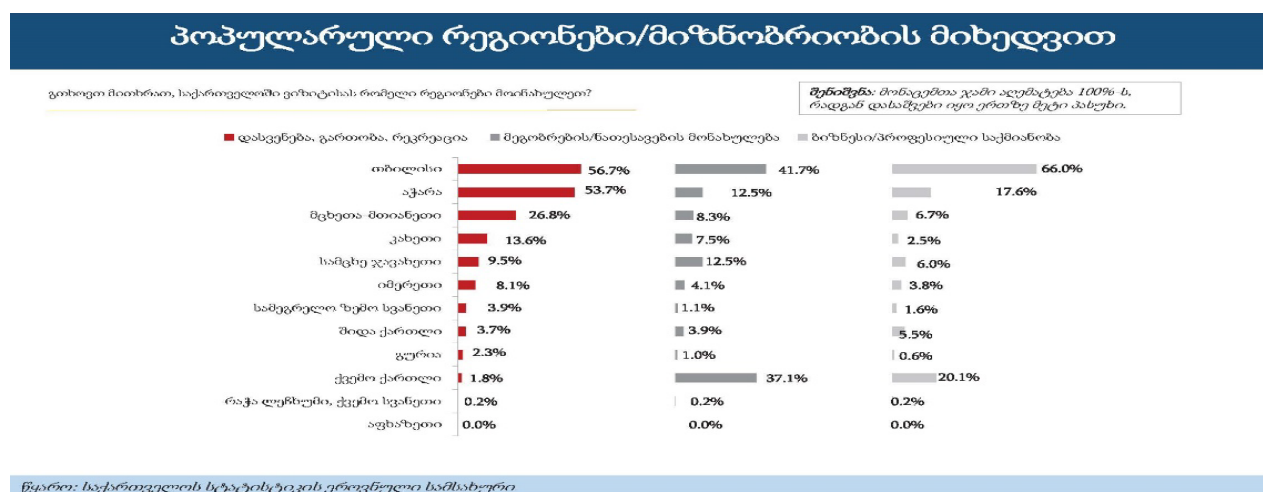
ხოლო საქართველოს რეგიონების ტურისტული მოთხოვნის განხილვისას, ცალსახად შეგვიძლია გამოვყოთ ის კონცენტრირებული კერები, რომლებიც

¹ მიუხედავად იმისა რომ საქართველოს ტურიზმის სტრატეგია პრემიერ მინისტრის მიერ არ არის ხელმოწერილი, იგი დამტკიცებულია ვიცე პრემიერ მინისტრის, ეკონომიკის მინისტრის მიერ, რაც იძლევა იმის საფუძველს, რომ დოკუმენტი განვიხილოთ როგორც საქართველოს ტურიზმის სამოქმედო ჩარჩოდ

კომპანიებისთვის ყველაზე კარგად გაყიდვადია – ეს ტურებისა და ოფიციალური სტატისტიკის შედარებისას ნათლად ჩანს და ძირითადად 10 ყველაზე მოთხოვნად ტურისტულ ადგილს მოიცავს, რომლის ნახვასაც გვთავაზობენ 7-დღიან ტურში.

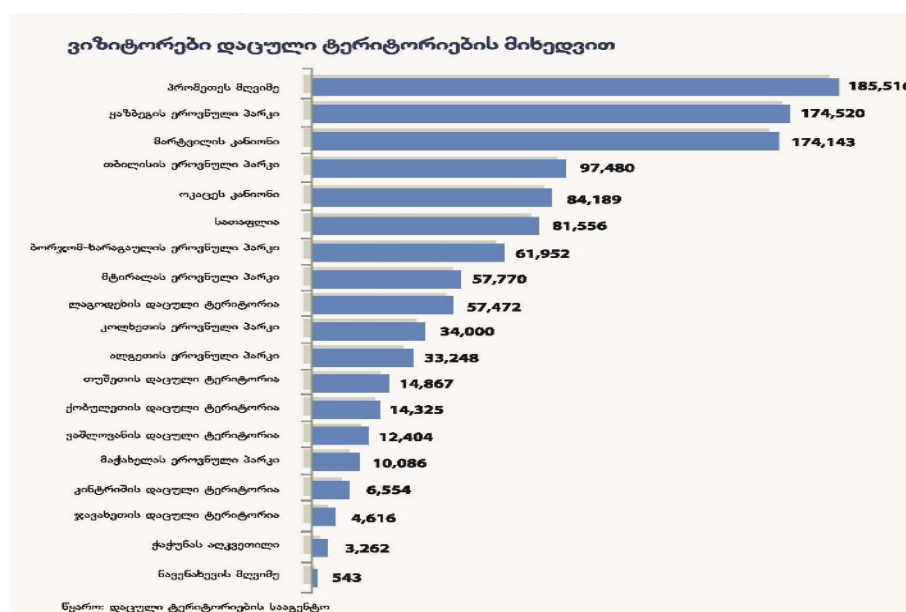
თბილისისა და ბათუმის შემდეგ, ასეთი კერაა ყაზბეგი.

თვალსაჩინოებისთვის შემდეგ სურათზე მოყვანილია სტატისტიკა, რომელიც 2019 წელს გამოაქვეყნა სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა სექტორის ანალიზისას:

ჩვენს მოსაზრებას ამყარებს დაცული ტერიტორიების მონაცემებიც, სადაც ასევე ნათლად ჩანს, რომ პრომეთეს მღვიმის შემდეგ ყველაზე პოპულარული ადგილი არის ყაზბეგის დაცული ტერიტორიები.

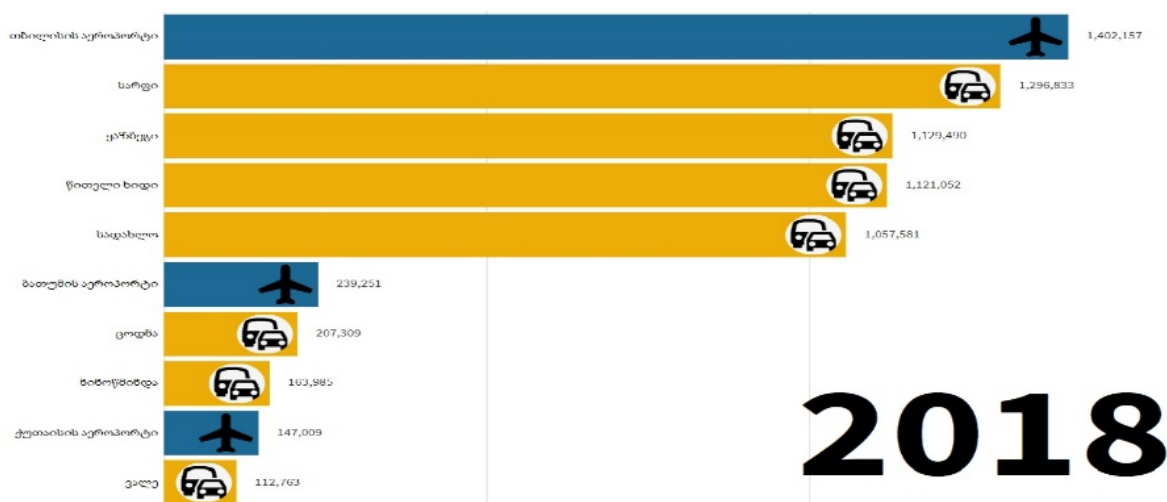
სურათი 02. 2019 წლის ვიზიტორების სტატისტიკა დაცული ტერიტორიების მიხედვით

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმასაც, რომ ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში სულ 3795 მოსახლე ცხოვრობს და, 2017 წლის მონაცემებით, რეგიონს 755 080 ვიზიტორი ჰყავდა, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ჩვენი საკვლევი რეგიონი გამოკვეთილია.

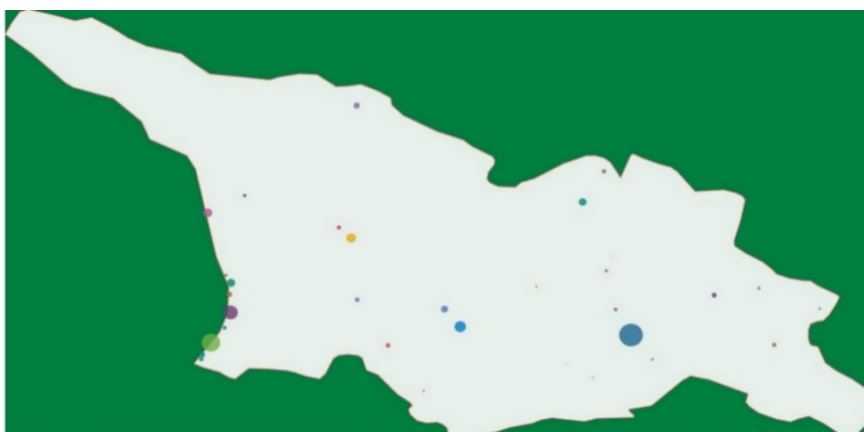
ყაზბეგის, როგორც ტურისტული ჰაზის მნიშვნელობას ადასტურებს ასევე საზღვრის კვეთის მაჩვენებელი 2018 წლის მონაცემების მიხედვით. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული მონაცემები არა მარტო ტურისტულ, არამედ ყველანაირი ტიპის ვიზიტს მოიცავს, ყაზბეგი შეგვიძლია განვიხილოთ კონცენტრაციის შემადგენელ ნაწილად:

სურათი 03. ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის წლიური ანგარიში (2018)

და ამავე ანგარიშის მიხედვით განთავსების ობიექტების რაოდენობას თუ შევხედავთ, მივხვდებით, რომ აღნიშნული რაოდენობა რეგიონს ერთი დღით სტუმრობს.

სურათი 04. განთავსების ობიექტების კონცენტრაცია საქართველოს მასშტაბით

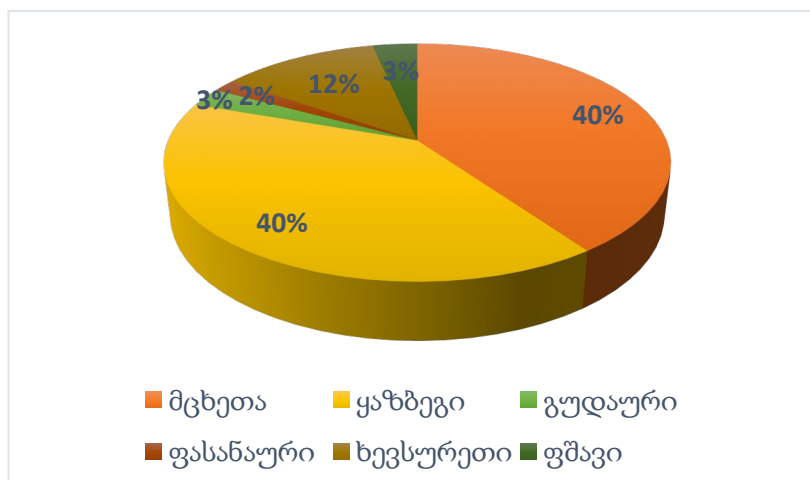
ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის კვლევის თანახმად, მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში 161 განთავსების ობიექტია, ხოლო საწოლების რაოდენობა 5517-ია (იხ. ცხრილი 02). მიუხედავად რეგიონში ვიზიტორთა დიდი ნაკადისა, განთავსების ობიექტების და საწოლების რიცხოვნობის სიმცირე, სხვა რეგიონებთან მიმართებით, ერთი მხრივ, რიგი მუნიციპალიტეტების თბილისთან სიახლოვეთ და განთავსებაზე მოთხოვნის ნაკლები საჭიროებით, ხოლო მეორე მხრივ, დივერსიფიცირებული ტურისტული შეთავაზებების სიმწირით აიხსნება.

ცხრილი 02. განთავსების ობიექტების რაოდენობა რეგიონების მიხედვით (2018წ.)

რეგიონი	განთავსების რაოდენობა	ოთახების რაოდენობა	საწოლი ადგილები
საქართველო	2,342	34,037	83,977
აჭარა	474	10,385	25,842
გურია	108	1,760	4,625
თბილისი	453	8,548	19,386
იმერეთი	161	2,113	4,988
კახეთი	188	1,548	3,710
მცხეთა-მთიანეთი	161	2,160	5,517
რაჭა-ლეჩხუმი, ქვემო სვანეთი	68	498	1,458
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	483	2,958	7,409
სამცხე-ჯავახეთი	208	3,669	10,003
ქვემო ქართლი	16	235	554
შიდა ქართლი	22	163	485

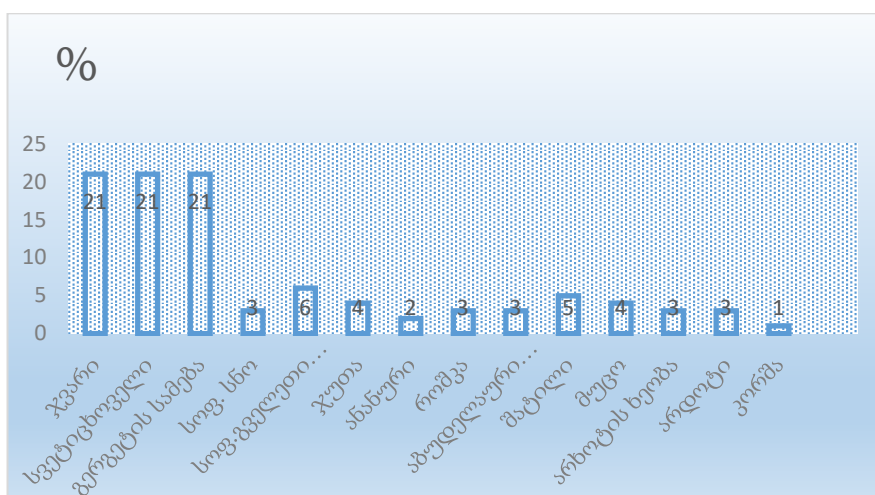
კვლევის თანახმად, მცხეთა-მთიანეთის რეგიონის ყველაზე მოთხოვნადი არეალებია: ქ. მცხეთა, ყაზბეგის მუნიციპალიტეტი (დაბა სტეფანწმინდა, გუდაური, სნო) და ხევსურეთი.

დიაგრამა 01. მოთხოვნი ტურისტული არეალები

რესპონდენტთა მიერ დასახელებულ მოთხოვნი ტურისტული არეალებში ყველაზე მიმზიდველი ტურისტული ღირსშესანიშნაობების პროცენტული თანაფარდობა შემდეგნაირად გამოიყურება (იხ. დიაგრამა 02):

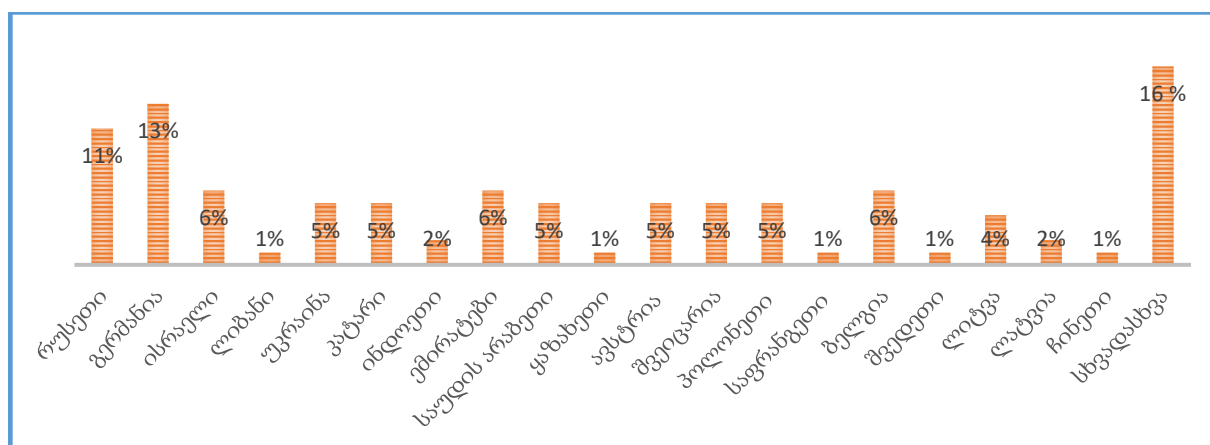
დიაგრამა 02. მონახულებადი ტურისტული ღირსშესანიშნაობების %-ული გამოხატულება

საკმაოდ ფართოა იმ ქვეყნების ნუსხა, საიდანაც სტუმრობენ ტურისტები მცხეთა-მთიანეთის რეგიონს (იხ. დიაგრამა 03). თუმცა აღსანიშნავია, რომ ქვეყნების მიხედვით, ტურისტული არეალების და ღირსშესანიშნაობების მიმართ ინტერესი განსხვავებულია. რუსეთიდან და აზიის ქვეყნებიდან (ინდოეთი, არაბთა გაერთიანებული საამიროები, საუდის არაბეთი) ინტერესი მაღალია ქ. მცხეთის და ყაზბეგის ტურისტული ღირსშესანიშნაობების მიმართ, ხოლო ევროპის ქვეყნებს ამ არეალებთან ერთად ხევსურეთის მიმართულებაც აინტერესებთ. ეს უკანასკნელი

პრიორიტეტული არ არის არაბი და რუსი ტურისტებისთვის, მანძილის სიშორის, ნაკლები კომფორტის და საფეხმავლო მარშრუტების მიმართ მცირე ინტერესის გამო.

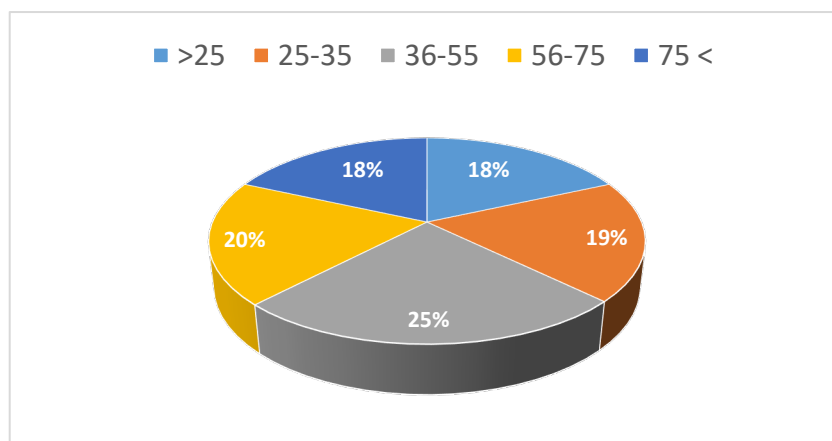
დიაგრამა 03. ტუროპერატორთა მიერ მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში ჩაყვანილი ტურისტების წარმომავლობის ქვეყნები

თუ გავითვალისწინებთ საზღვრის კვეთის მონაცემსა და ტუროპერატორების მიერ დასახელებულ სამიზნე ქვეყნებს, უფრო მყარდება ის პოსტულატი, რომ ყაზბეგიდან არა მხოლოდ ტურისტები, არამედ ტრანზიტული ვიზიტორებიც შემოდის.

ძირითადი ქვეყნებიდან ჩამოსულ სტუმართა ასაკობრივი სტრუქტურა პროცენტულად მკვეთრად არ განსხვავდება (დიაგრამა 04), თუმცა ყველაზე დიდი წილი მაინც ეკონომიკურად აქტიურ აუდიტორიაზე (36-55 წელი) მოდის, რაც ნიშნავს იმას, რომ აღნიშნული სეგმენტი, შემოსავლიდან გამომდინარე, კომფორტისა და დივერსიფიცირებული ტურისტული პროდუქტის მიმართ მაღალი მოთხოვნით გამოირჩევა.

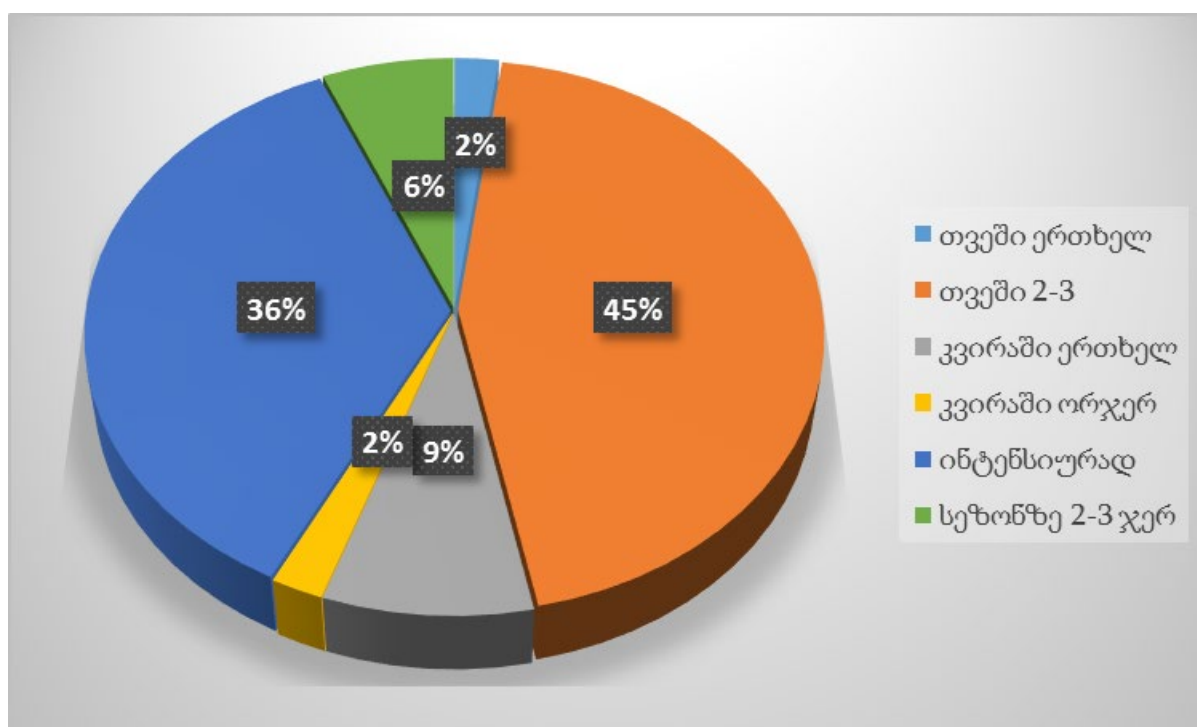
დიაგრამა 04. ტურისტთა ასაკობრივი სტრუქტურა

რესპონდენტთა თანახმად, ტურისტების უმრავლესობა (90%) წყვილებად მოგზაურობს, შესაბამისად, ჯგუფებში მდებრობითი და მამრობითი სქესის წარმომადგენლების თანაფარდობა თითქმის ყოველთვის თანაბარია.

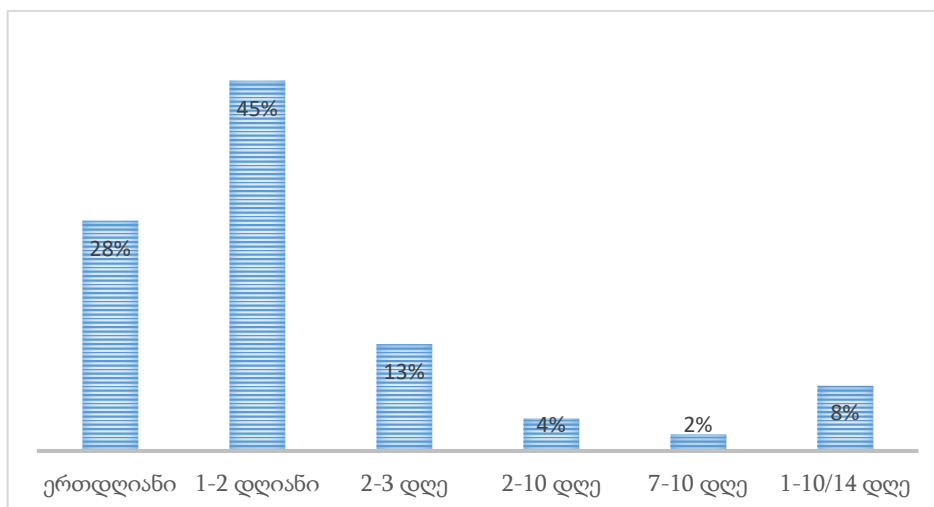
ტუროპერატორთა მნიშვნელოვანი ნაწილი აღნიშნავს, რომ ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის ტურისტულად აქტიური სეზონი ზაფხულში შემდეგ არეალებზე მოდის: დაბა სტეფანწმინდა, სოფელი სნო, სოფელი გველეთი, ხოლო ზამთარში – გუდაურის სამთო-სათხილამურო კურორტი.

სურათი 05. ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში ტურების სიხშირე

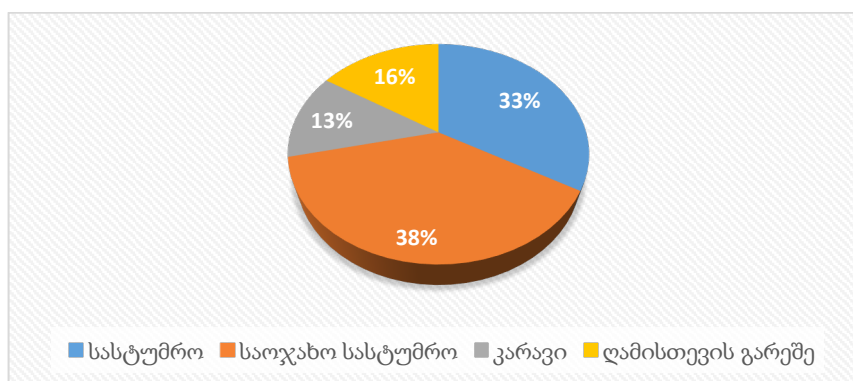
კვლევამ აჩვენა, რომ ტუროპერატორების მიერ ორგანიზებული ტურების ხანგრძლივობა არეალების მიხედვით განსხვავებულია. ქ. მცხეთას ვიზიტორები ძირითადად განთავსების გარეშე სტუმრობენ, ყაზბეგის მუნიციპალიტეტს – ერთი ან ორდღიანი ტურებით, ხოლო ხევსურეთს – 2-3-დღიანიდან დაწყებული, 10-14-დღიანით დამთავრებული, რაც საფეხმავლო მარშრუტების მიმართ მაღალი ინტერესით არის განპირობებული.

დიაგრამა 06. ტუროპერატორების მიერ ორგანიზებული ტურების ხანგრძლივობა

გამოკითხულთა უმრავლესობა ადგილზე ხანგრძლივი პერიოდით გაჩერებისგან თავს მომსახურების სფეროში არსებული პრობლემების გამო იკავებს. ზოგიერთი კი საერთოდ არ სარგებლობს განთავსების ობიექტის მომსახურებით (16%). ძირითადი დატვირთვა რეგიონში განთავსების ობიექტებიდან საოჯახო სასტუმროებზე მოდის, რომელიც უმეტესწილად ევროპელი ვიზიტორების ღამისთევის ადგილია, ხოლო რუსი და აზიელი ტურისტები უპირატესობას სასტუმროში განთავსებას ანიჭებენ. ძირითადი დატვირთვა ყაზბეგში მდებარე სასტუმრო „რუმსზე“ მოდის, ვინაიდან, რესპონდენტთა თქმით, ეს ერთადერთი განთავსების საშუალებაა რეგიონში, რომელიც ბაზრის მოთხოვნებს აკმაყოფილებს. ზამთარში კი დატვირთვა გუდაურის სასტუმროებზეც ნაწილდება.

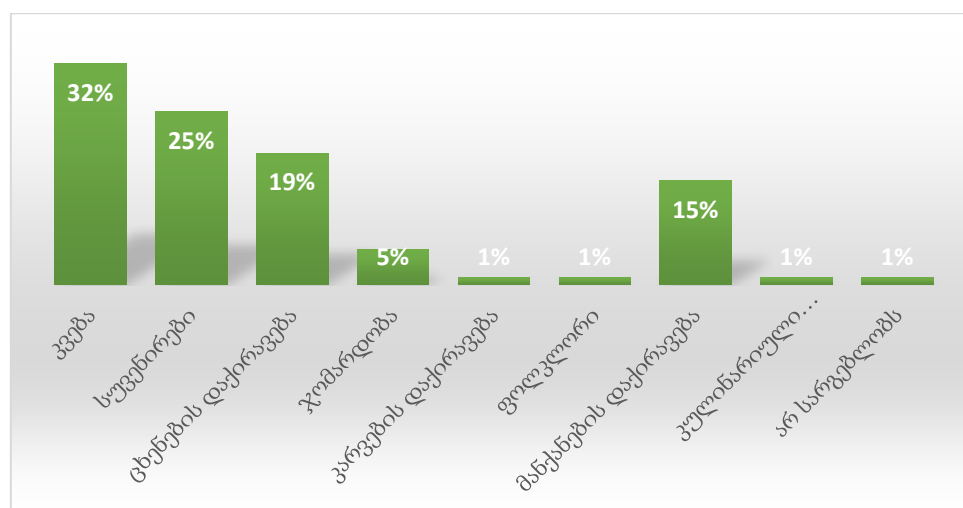
დიაგრამა 07. ტუროპერატორების მიერ მცხეთა-მთიანეთში გამოყენებული განთავსების საშუალებების რაოდენობრივი განაწილება

ვინაიდან კვება ერთ-ერთი ძირითადი მომსახურებაა პაკეტური შეთავაზებისას, ტურისტული კომპანიები, კვების ობიექტების არასახარბიელო მდგომარეობის (მომსახურების და პროდუქტის დაბალი ხარისხის) მიუხედავად, იძულებული

არიან, ადგილზე არსებული კვების ობიექტების მომსახურებით ისარგებლონ (32%). თუმცა ის კომპანიები, რომლებიც უმეტესწილად ევროპის ბაზრებზე მუშაობენ, უპირატესობას საოჯახო სასტუმროებში კვებითი მომსახურების მიღებას ამჯობინებენ, რაც პროდუქტის მაღალი ხარისხის და, ამავდროულად, ადგილობრივი ტრადიციების გაცნობის კარგ საშუალებას იძლევა. სხვა დამატებითი მომსახურებებიდან, ტუროპერატორები ყაზბეგის შემთხვევაში იყენებენ მაღალი გამავლობის მანქანებით გადაადგილებას გერგეთამდე და ცხენების დაქირავებას ხევსურეთის ტურებზე. სუვენირების შესაძენად ჩერდებიან ანანურში, მლეთაში ან სტეფანწმინდაში, ხოლო ჯომარდობისთვის სტუმრობენ ფშავის ბაზას.

დიაგრამა 08. მოთხოვნა ადგილობრივ ტურისტულ მომსახურებებზე

ზემოხსენებულ განთავსების და კვების ობიექტებში მომსახურების კუთხით არსებული პრობლემების გარდა, რაც რეგიონში ტურისტების გრძელვადიან გაჩერებას და, შესაბამისად, მეტი ფინანსების მოზიდვას აფერხებს, ტუროპერატორებმა ასევე აქტუალური სხვა პრობლემებიც დაასახელეს. მათი არსებობა, თავის მხრივ, უარყოფითად აისახება მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში მდგრადი ტურიზმის განვითარებაზე. გამოკითხვის შედეგად გამოვლენილი ძირითადი პრობლემებია:

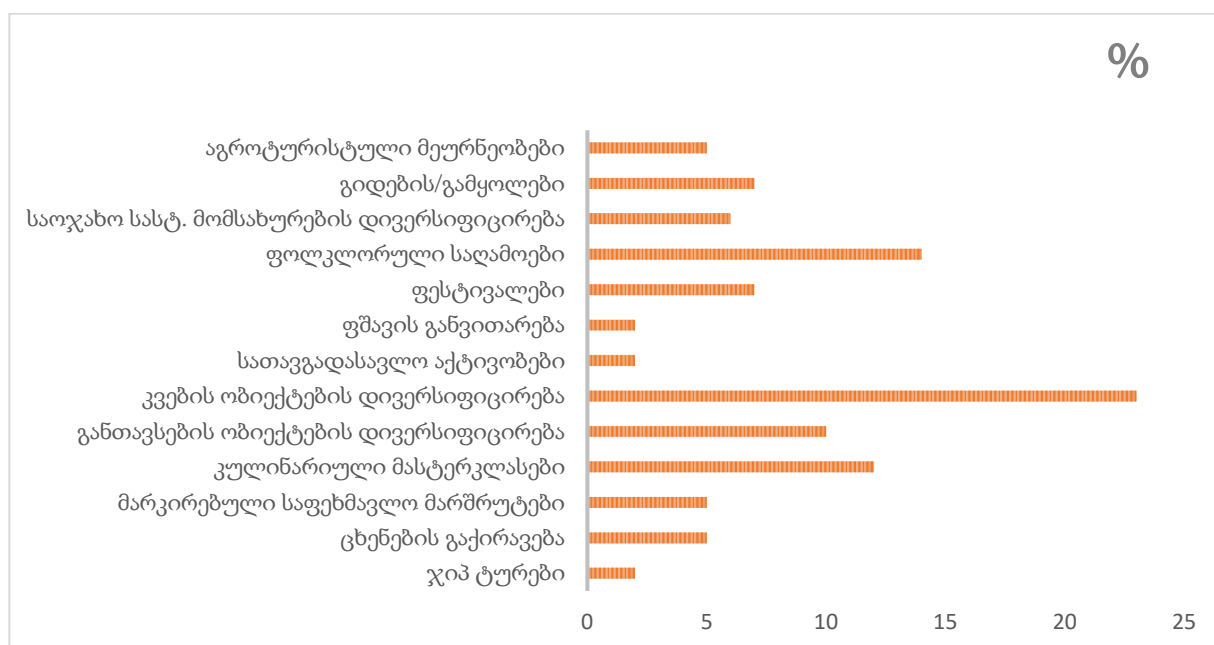
- საზოგადოებრივი საპირფარეშოების სიმცირე ან მოუწესრიგებლობა, რაც, ტუროპერატორების აღნიშვნით, ხშირად უხერხულობის თუ უკმაყოფილების მიზეზი ხდება. საპირფარეშოების საჭიროება განსაკუთრებით ვლინდება ტურისტული ობიექტების მიმდებარედ.
- საგზაო ინფრასტრუქტურის მოუწესრიგებლობა შიდა გზებზე (მაგ. სასტუმრო „რუმსამდე“ და გერგეტის სამებამდე მისასვლელი გზა). რესპონდენტთა

აღნიშვნით, გზების საკითხი განსაკუთრებით პრობლემურია ზამთრის სეზონზე.

- მნიშვნელოვანი პრობლემაა რეგიონში კვების ობიექტების და სასტუმროების სიმცირე, რაც ხელს უშლის ტურისტების გრძელვადიან გაჩერებას რეგიონში. კვების ობიექტების შემთხვევაში მწვავედ დგას პროდუქტის/მომსახურების დაბალი ხარისხის პრობლემა, რაც გამოწვეულია კვალიფიციური კადრების ნაკლებობით როგორც მომსახურების, ისე მართვის კუთხით. საოჯახო სასტუმროებში კი მთავარი პრობლემა კომფორტის ნაკლებობაა, იგულისხმება კონდიციონერა, ინდივიდუალური სველი წერტილები ოთახებში და ა.შ.

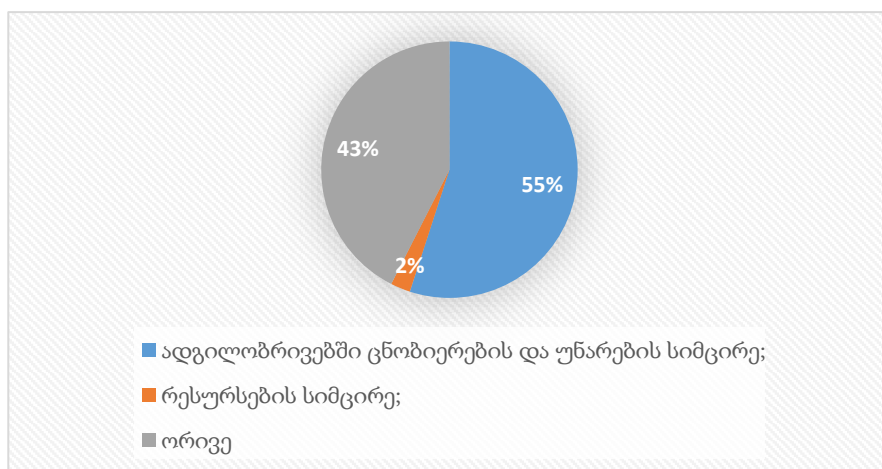
რესპონდენტთა 83% მიიჩნევს, რომ რეგიონში მცირეა დივერსიფიცირებული ტურისტული პროდუქტით სარგებლობის შესაძლებლობა და საჭიროებს დამატებას/გამრავალფეროვნებას. კერძოდ, შემდეგი მიმართულებებით:

დიაგრამა 09. ტუროპერატორთა ხედვა პოტენციური პროდუქტების განვითარების კუთხით რეგიონში

კვლევის ფარგლებში აგრეთვე დასახელდა ის მიზეზები, რის გამოც აღნიშნული ტურისტული პროდუქტები რეგიონში ვერ განვითარდა. ამის ძირითად მიზეზად ტუროპერატორები ადგილობრივ მოსახლეობაში ცნობიერების დაბალ დონეს და უნარ-ჩვევების სიმცირეს ასახელებენ, თუმცა არანაკლებ მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ რესურსების ნაკლებობასაც.

დიაგრამა 10. მუნიციპალიტეტში ტურისტული პროდუქტების დივერსიფიცირების ხელშეშლელი მიზეზები

რესპონდენტთა თანახმად, მართალია, კვების ობიექტების დივერსიფიცირება რეგიონში ნაკლებია, თუმცა ოჯახები, რომლებიც კვებით მომსახურებას ეწევიან, ამ კუთხით მოქნილები არიან და ერგებიან ტურისტულ კომპანიათა დაკვეთებს.

გამოკითხულ ტუროპერატორთა უმრავლესობა აღნიშნავს რეგიონში ბავშვებისთვის გასართობი ინფრასტრუქტურის არარსებობას, რაც ოჯახებით მოგზაური ვიზიტორების რეგიონში ხანგრძლივად გაჩერებას აფერხებს.

ნაკლებია ასევე ორგანიზებული ექსკურსიებით მოსარგებლეთა რაოდენობა (21 %), რაც რეგიონის კულტურული შეთავაზებების ნაკლებობით აიხსნება.

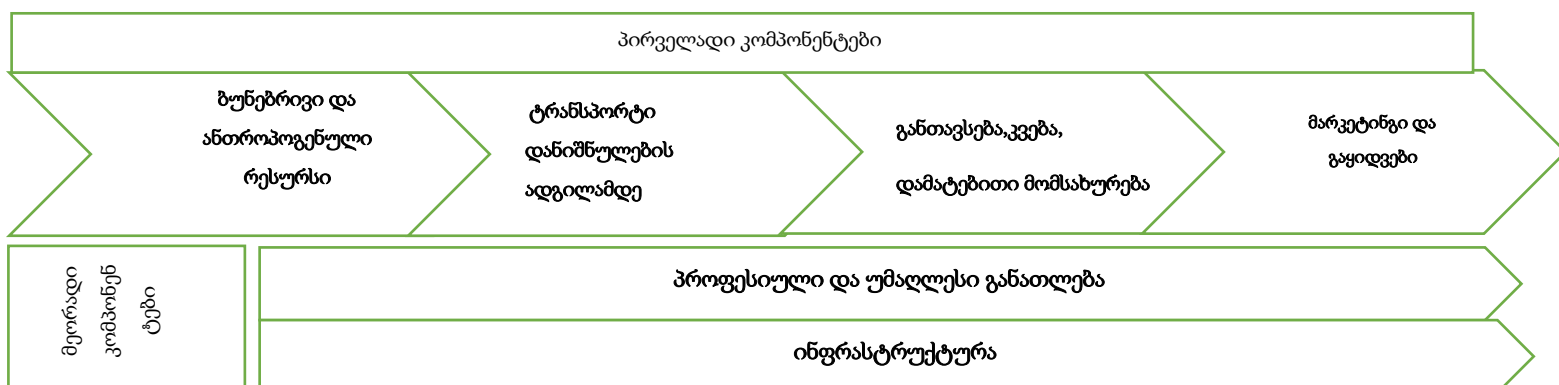
გამოკითხვამ საინტერესო გარემოება გამოავლინა ადგილობრივი მოსახლეობის კეთილგანწყობის თვალსაზრისით. უდავოა, რომ მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში (91%), როგორც საქართველოს სხვა ნებისმიერ კუთხეში, ადგილობრივების სტუმარმასპინძლობა ტურისტებში აღფრთოვანებას იწვევს, რასაც ვერ ვიტყვით დაბა მოსახლეობაზე. ტუროპერატორები ამ გარემოებას გაზრდილ ტურისტულ ნაკადებს უკავშირებენ და სოციალური ტევადობის გადაჭარბებად მიიჩნევენ.

1. ტურიზმის ღირებულებათა ჯაჭვი

ტურიზმის ღირებულებათა ჯაჭვის შეფასებისას გამოვიყენეთ როგორც საერთაშორისო პრაქტიკა, ასევე ადგილობრივი თავისებურებები და შევარჩიეთ ინდუსტრიის ღირებულებათა ჯაჭვის შემდეგი კომპონენტები:

დიაგრამა 11: ყაზბეგის ტურიზმის ღირებულებათა ჯაჭვი

შეფასდა ღირებულებათა ჯაჭვის ცალკეული კომპონენტი. ქვემოთ მოცემულია შეფასების შედეგები.

2. ბუნებრივი და ანთროპოგენული რესურსი

როგორც უკვე არაერთხელ აღინიშნა, ყაზბეგის მუნიციპალიტეტი ტურისტულად დატვირთულია, რაც დედაქალაქთან სიახლოვეთა და საგზაო ინფრასტრუქტურის განვითარებით არის განპირობებული. თუმცა ამ მუნიციპალიტეტის ტურისტული მიზიდულობის მიზეზად მარტო ეს არ შეიძლება ჩაითვალოს, უპირველეს ყოვლისა, ეს მისი ბუნებრივი და ანთროპოგენული რესურსების სიმდიდრით არის გამოწვეული.

ქვეყნის ცნობილი კურორტებიდან, რეგიონში გვხვდება: გუდაური (სამთო-სათხილამურო) და ყაზბეგი (კლიმატური)². ასევე, ყაზბეგის დაცული ტერიტორიები მიზიდულობის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი წყაროა. საქართველოს ბუნების ძეგლებიდან აქ მდებარეობს: რომკის ლოდები, ჯვრის უღელტეხილისა და თრუსოს ტრავერტინები და ქეთერისის მინერალური ვოკლუზი (კარსტული წყარო), აბანოს მინერალური ტბა, სახიზარის კლდე³.

კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს მიხედვით, რეგიონში 194 მატერიალური-კულტურის ძეგლის სტატუსის მქონე ობიექტია⁴, ამათგან, ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში ეროვნული ძეგლის სტატუსი აქვთ: სოფელი სნოს

² საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე,

<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1260851?publication=0>

³ საქართველოს დაცული ტერიტორიების სააგენტო, <http://apa.gov.ge/ge/protected-areas/Naturalmonument>

⁴ „სსიპ საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს ძეგლთა სია“, <http://memkvidreoba.gov.ge/Home/ImmovableList>

ლუდუშაურის ციხეს, გერგეთის სამებას, სიონის ეკლესიასა და ხევის სასიგნალო კოშკს.

არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობიდან გამოირჩევა მოხევური სამზარეულო, თექის დამუშავების და ფაფახების დამზადების ტრადიცია.

3. ტრანსპორტის ხელმისაწვდომობა

სატრანსპორტო სახეობების ხელმისაწვდომობის კუთხით (სახმელეთო, სარკინიგზო, საავიაციო), რეგიონის მასშტაბით, ყაზბეგის მუნიციპალიტეტისთვის ხელმისაწვდომია მხოლოდ სახმელეთო მიმოსვლა. მუნიციპალურ ცენტრში არსებული მეორადი გზები და სოფლების დამაკავშირებელი ადგილობრივი გზები არ არის გამართული. ტროტუარებს რეგულარულად აზიანებს მეწყრები და წყალმოვარდნები. მეორადი გზების დიდი ნაწილი გრუნტის გზებითაა წარმოდგენილი. ამიტომ, ზამთარში, დიდთოვლობისას, მათზე გავლა შეუძლებელია. სოფლის გზების დიდი ნაწილი მწყობრიდანაა გამოსული.

რეგიონის ავტოპარკი წარმოდგენილია კერძო და მუნიციპალური ავტობუსებითა და მიკროავტობუსებით, რომელთა დატვირთვა სეზონური ხასიათისაა და ზამთარში შესამჩნევად მცირდება, ხოლო რიგ თემებში სრულად იზღუდება. მუნიციპალიტეტების ავტობუსებისა და მიკროავტობუსების სადგურები რეგიონის მასშტაბით ძირითადად არადაამაკმაყოფილებელ მდგომარეობაშია.

სატრანსპორტო საშუალების წინასწარ ან ონლაინ დაჯავშნა შეუძლებელია. ასევე არ არსებობს ინტერნეტსივრცეში ინფორმაცია ყაზბეგის მიმართულებით მიმავალი ტრანსპორტის სახეობის, განრიგის და ფასის შესახებ, როგორც საერთაშორისო, ასევე ადგილობრივი ტურისტებისთვის.

დამოუკიდებლად (შუამავლის გარეშე) მოგზაურობის დროს ტურისტები ტრანსპორტის შესახებ ხშირად ტურიზმისა და ვიზიტორთა საინფორმაციო ცენტრების მეშვეობით იგებენ, ბილეთის ყიდვას კი მხოლოდ ავტოსადგურში მისვლის შემდეგ ახერხებენ. ეს გარემოება გარკვეულწილად მოქმედებს რეგიონის ვიზიტორთა რიცხვზე, ვინაიდან ისინი დაჯავშნის შესაძლებლობის არარსებობის გამო, შვებულების გასატარებლად სხვა რეგიონსა თუ ქვეყანას არჩევენ.

რეგიონში მოგზაურობაზე უარის თქმის მიზეზი საზოგადოებრივი ტრანსპორტის გაუმართაობაც შეიძლება იყოს. ვინაიდან სამარშრუტო ტრანსპორტი მუნიციპალურ საკუთრებაში არ არის და, ასევე, კერძო სექტორისთვის არაა განსაზღვრული აუცილებელი პირობები უსაფრთხოებისა და ტექნიკური კრიტერიუმების

დასაკმაყოფილებლად, მომსახურების ხარისხი ხშირ შემთხვევაში საშუალოზე დაბალია.

რაც შეეხება მანქანის დაქირავებას მძღოლის გარეშე, წინასწარ დაჯავშნა შესაძლებელია მხოლოდ თბილისიდან, ბათუმიდან და ასევე ქუთაისის აეროპორტიდან, ხოლო ადგილზე მძღოლიანი მანქანის (ე.წ. ტაქსის) დაქირავება შესაძლებელია პირადი შეთანხმების საფუძველზე.

4. განთავსება, კვება და სხვა დამატებითი მომსახურება

ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში, რეგიონის სხვა მუნიციპალიტეტებთან შედარებით, განთავსების ინდუსტრიაში შემოთავაზებები უფრო რანჟირებულია, თუმცა აქაც განთავსების ობიექტები არ არის თემატური ან სამიზნე სეგმენტის ნიშნით განსხვავებული. ამასთან, თითქმის არ არის გათვალისწინებული საბავშვო ინფრასტრუქტურა, რაც ზღუდავს რეგიონის მიმართ ამ კონკრეტული სეგმენტის მოთხოვნას.

ასევე აუთვისებულია კემპინგისა და ეკოტურისტული ნიშნით პოტენციური გამორჩეული ადგილები.

ადგილობრივი ბაზრები წარმოდგენილია ყველგან. თუმცა, მათ უფრო პროდუქტის შეძენის დანიშნულება აქვს და ნაკლებადაა ტურისტებზე მორგებული (ფერმერული ბაზრის, აგროტურისტული ბაზრის მსგავსად). საკვების უვნებლობის კუთხით მდგომარეობა მეტად არასახარბიელოა, ხშირად არ არის დაცული საკვების შეფუთვის, შენახვის პირობები.

ადგილზე არსებულ სუპერმარკეტებსა თუ მცირე მაღაზიებში არ არის წარმოდგენილი ადგილობრივი სურსათი. ისინი ძირითადად თბილისიდან მარაგდება.

ყაზბეგის მუნიციპალიტეტი საკვები ობიექტების მრავალფეროვნებით არ გამოირჩევა, ზოგადად, ინდუსტრიის ეს კომპონენტი მნიშვნელოვან ყურადღებას საჭიროებს, რადგან ვერსად შეხვდებით თემატურ (მათ შორის, ვეგეტარიანულ/ვეგანურ) სამზარეულოებს, ბარებს), გარდა დიდ სასტუმროებში (სტეფანწმინდასა და გუდაურში) განთავსებული კვების ობიექტებისა.

ასევე ნაკლებად არის წარმოდგენილი ადგილობრივი სამზარეულო. იშვიათად შეხვდებით ადგილს, სადაც ქართული არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის მქონე დამბალხაჭოს დაგემოვნებას შეძლებდით.

ამ ღირსშესანიშნაობის გასაცნობად, როგორც ტუროპერატორების გამოკითხვისას გამოჩნდა, ძირითადად, საოჯახო სასტუმროების მომსახურებას იყენებენ. რიგ ტურისტულ ადგილებში კვების ობიექტების სეზონურ მუშაობასაც განთავსების ობიექტები აკომპენსირებენ.

გართობისა და დამატებითი მომსახურებების შეთავაზების მხრივ, ისევე როგორც განთავსებისა და კვების შემთხვევაში, ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში, რეგიონის სხვა მუნიციპალიტეტებთან შედარებით, შედარებით უკეთესი სიტუაციაა, თუმცა სუვენირებისა თუ ხელნაკეთი ნივთების არსებული არჩევანი დახვეწასა და სრულყოფას საჭიროებს რეგიონალურობის, ფუნქციონალურობისა და შეფუთვის თვალსაზრისით. მიუხედავად იმისა, რომ რეგიონში გავრცელებული ტურისტული შეთავაზებებიდან ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი სათავგადასავლო და სპორტული ტურიზმია, იქ ვერ შეხვდებით სპორტული ნივთებისა და ინვენტარის მაღაზიებს. სათხილამურო ინვენტარის გაქირავების საკითხი ზამთარში (გუდაურში) მეტ-ნაკლებად მოგვარებულია, რასაც ვერ ვიტყვით სხვა სეზონისათვის გამოსაყენებელ ინვენტართან მიმართებით.

მიუხედავად მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობისა და ტრადიციებისა, კულტურული ტურიზმის შესაძლებლობები არ არის სტრუქტურირებული. ეკოლოგიური და სათავგადასავლო მიმართულებები ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რესურსია ადგილობრივი ტურიზმის გასავითარებლად, მათ შორის, რეგიონში ახლად შექმნილ დაცულ ტერიტორიებზე, სადაც ჯერ კიდევ არ არის დამარკვული საფეხმავლო მარშრუტები ერთიანი ეროვნული სტანდარტის მიხედვით.

ასევე, ეკოტურიზმის ძირითადი კომპონენტის, თემზე დაფუძნებული ტურიზმის განვითარებისთვის, სხვადასხვა მიმართულებით გამოვლენილია შემდეგი პოტენციური მარშრუტები:

- თემზე დაფუძნებული ეკოტურისტული მარშრუტები სნოს ხეობაში
- ეთნოგრაფიული ტურები ცდოსა და გერგეტზე

5. მარკეტინგი, მომხმარებელთან ურთიერთობები და გაყიდვები

ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის, დაბა სტეფანწმინდის განთავსების ობიექტები ყველაზე უფრო აქტიურები არიან ტუროპერატორებთან ურთიერთობის თვალსაზრისით. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ტუროპერატორების თქმით, კვების ობიექტებზე მომსახურების დაბალი ხარისხისა და სურსათის უვნებლობის საკითხების გაუთვალისწინებლობის გამო, უპირატესობას საოჯახო კვების ობიექტებს ანიჭებენ, თუმცა ამ შემთხვევაში მთავარი პრობლემა ანგარიშსწორების

სისტემის მოუქნელობაა. ყაზბეგის მუნიციპალიტეტს, მთის რესურსის გამო, ცნობადობის კუთხით ინტენსიური მარკეტინგის საჭიროება არ აქვს, თუმცა მასობრივი ტურიზმის განვითარებამ და ტურისტული ნაკადების კონცენტრირებამ კონკრეტულ არეალებზე, პროდუქტის დივერსიფიცირებისა და ხარისხის მართვის მიმართულებით მუშაობის გააქტიურება განაპირობა.

ელექტრონული მედიაარხებიდან, ყველაზე პოპულარულია რეგიონში განთავსების ობიექტების შემთხვევაში Booking.com და Airbnb.com, კვების ობიექტების შემთხვევაში – Tripadvisor.com, ხოლო სოციალური ქსელებიდან – Facebook.com.

6. პროფესიული და უმაღლესი განათლება

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული კომპონენტი მეორადია, გრძელვადიან ჭრილში, პირველადი კომპონენტების უმეტესობის წარუმატებლობის საფუძველია. კერძოდ, განთავსების ობიექტების არასწორი კლასიფიკაცია, მართვა და მარკეტინგი რეგიონში არასაკმარისი პროფესიული განათლებისა და ცოდნის შედეგია. მართალია, საოჯახო სასტუმროთა მფლობელების ნაწილს გავლილი აქვს მოკლევადიანი ტრენინგები სტუმარმასპინძლობისა და სასტუმრო საქმის წარმოების კუთხით, თუმცა არსებული მდგომარეობა გარკვეულ ასპექტებში ცოდნის გაღრმავების საჭიროებაზე მეტყველებს. აღნიშნულ გარემოებას ართულებს ისიც, რომ რეგიონში არსებულ პროფესიულ კოლეჯებში, ტურიზმთან დაკავშირებული საჭირო საგნები საერთოდ არ ისწავლება. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს სსიპ „ხარისხის მართვის განვითარების ცენტრმა“, საქართველოს ტურიზმის ეროვნულ ადმინისტრაციასა და საერთაშორისო დონორ ორგანიზაციებთან პარტნიორობით, როგორებიცაა UNDP, GIZ, USAID, სხვადასხვა პროგრამის ფარგლებში, რამდენიმე წლის განმავლობაში შეიმუშავა ტურიზმის სფეროში პროფესიული სტანდარტები სასტუმროს, რესტორნის საქმის მწარმოებლის, მათ შორის, მზარეულის, საქმიანობის მიმართულებით. სწორედ ეს სტანდარტები და მოდულები დაედო საფუძვლად პროექტის მომავალი ბენეფიციარი საწარმოების შეფასებას, გრძელვადიან ჭრილში მდგრადობის უზრუნველსაყოფად აღმოჩენილი ტექნიკური დავალების ქვეყანაში არსებულ სტანდარტებთან თანხვედრაში მოსაყვანად.

თუმცა უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ ქვეყანაში ერთადერთი კვალიფიციური პროფესიული სასწავლებელი, რომელიც სამთო და საფეხმავლო, სათხილამურო გიდეების მომზადებაზეა ორიენტირებული, ამ რეგიონში მდებარეობს. სასწავლებლის კურსები აგებულია საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად და კურსდამთავრებულების ცოდნა უტოლდება საერთაშორისო დონეზე აღიარებულ სხვადასხვა დონეს.

გამართული ინფრასტრუქტურა ტურიზმის ღირებულებათა ჯაჭვის მნიშვნელოვანი კომპონენტია. მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში გვხვდება მნიშვნელოვანი ინფრასტრუქტურული პრობლემები, ესენია:

- საგზაო და საკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურის, განსაკუთრებით, მეორე და მესამე კატეგორიის გზების ცუდი მდგომარეობა;
- გარემოს დაბინძურება და ნარჩენების მართვის გაუმართაობა; ნაგავსაყრელების მდებარეობა და მათი მართვა;
- წყალმომარაგებისა და კანალიზაციის პრობლემა. რეგიონის დასახლებული პუნქტების უმეტესობაში არ არის მოწესრიგებული სასმელი წყლის საკითხი და გაუმართავია ან საერთოდ არ არსებობს კანალიზაციის სისტემა;
- ზოგ დასახლებულ პუნქტამდე არ არის გაყვანილი ბუნებრივი აირი, რაც სერიოზული პრობლემაა როგორც განთავსების, ისე კვების ობიექტებისთვის;
- ტურისტული ობიექტების უდიდესი ნაწილი (მცხეთისა და ყაზბეგის გარდა), ფაქტობრივად, ვერ უზრუნველყოფს საბანკო ტერმინალით მომსახურებას, რაც გამოწვეულია, ერთი მხრივ, მეწარმეების მხრიდან ცნობიერების პრობლემით, ხოლო მეორე მხრივ, დაბალი მოთხოვნის ფონზე, ბანკების მხრიდან შესაბამისი სერვისის მიწოდების სიმწირით;
- მცირეა ბანკომატების რაოდენობა ზოგადად რეგიონში, მათ შორის, შედარებით დიდ დასახლებულ პუნქტებშიც კი.

ზოგადი ინფრასტრუქტურული კომპონენტები:

- რეგიონში ფუნქციონირებს ცენტრალური ბანკები („ფინკა“, „ლიბერთი ბანკი“); „ავერსისა“ და „ჯი-პი-სის“ ავთიაქები და სასწრაფო სამედიცინო დახმარების სამსახურები;
- დიდი სუპერმარკეტებიდან წარმოდგენილია „სმარტი“ (გუდაურში) და შედარებით დიდი ზომის სასურსათო მაღაზიები. ასეთ სავაჭრო ობიექტებში აგრეთვე არ არის წარმოდგენილი ადგილობრივი სურსათი და ძირითადად თბილისიდან მარაგდებიან. ფუნქციონირებს პატარა სასურსათო მაღაზიებიც, სადაც იყიდება ახალი ხორცი, რძის პროდუქტი, ხილი და ბოსტნეული;
- საწვავ-გასამართი სადგურებიდან წარმოდგენილია „ლუკოილი“ და „რომპეტროლი“.

შედეგების განხილვა

ჭარბი/მასობრივი ტურიზმი და მისი შესაძლო ნეგატიური გავლენა ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში ტურიზმის განვითარებაზე

ზემოთ მოცემული სიტუაციური ანალიზიდან ჩანს, რომ ყაზბეგის რეგიონი არ არის მზად მასობრივი ტურიზმის განვითარებისათვის, არც ინფრასტრუქტურულად, არც ადგილობრივების განათლებისა და ტურიზმის სტუმართმასპინძლობის მენეჯმენტის კუთხით. მასობრივ ტურიზმს სერიოზული გარემოსდაცვითი და სოციალური ზემოქმედება აქვს.

ზემოქმედება ბუნებრივ რესურსებზე: რეგიონებში, სადაც წყალი პრობლემას წარმოადგენს ადგილობრივი მოსახლეობისთვის, სასტუმროების ქსელის აშენებამ ან ხელოვნური თოვლის დანადგარების დამონტაჟებამ (მთის კურორტების სასრიალო ბილიკებზე თოვლის საფარის უზრუნველყოფის მიზნით), შესაძლოა, პრობლემები შექმნას ბუნებრივი რესურსების გადახარჯვის თვალსაზრისით. საბოლოოდ კი, ეს პრობლემები შესაძლოა არა მხოლოდ რეგიონის, არამედ მთელი ქვეყნის საზრუნავად იქცეს. ეს ძირითადად ხდება მაშინ, როდესაც ტურისტების რაოდენობა რამოდენიმეჯერ აღემატება მკვიდრი მოსახლეობის რაოდენობას და იზრდება ბუნებრივ რესურსზე, წყალზე მოთხოვნა, რაც საბოლოო ჯამში ისევ ადგილობრივებს აზიანებს.

ამის მაგალითად, ამ კვლევის მიმდინარეობისას მომხდარი ინციდენტი გამოდგება. 2019/20 წლის სეზონზე, გუდაურისა და ბაკურიანის სათხილამურო კურორტებს წყალი დაახლოებით ორი კვირის განმავლობაში არ მიეწოდებოდა ან მიეწოდებოდა გრაფიკით. სასმელი წყლის პრობლემამ ამ ორი კურორტის დაცლა გამოიწვია და, ზოგადად, მათი იმიჯი დააზარალა, რაც აუცილებლად აისახება მომდევნო წლებში ტურისტების რაოდენობაზე.

ყაზბეგიც, სადაც ყოველ წელს რამდენიმე ახალი სასტუმრო შენდება, აუცილებლად დადგება სასმელი წყლის პრობლემის წინაშე. ინტერვიუების დროს გამოჩნდა ამ საკითხზე ადგილობრივი მოსახლეობის წუხილი – ისინი შიშობენ, რომ მშრალი ზაფხულის პირობებში გაზრდილი მოთხოვნილების გამო, სასმელ წყალზე გრაფიკს დააწესებენ.

დაბინძურება: ჰაერი ბინძურდება თვითმფრინავებიდან და იმ სატრანსპორტო საშუალებებიდან, რომლებიც მასობრივი ტურიზმის ადგილებში გამოიყენება, მაგალითად, როდესაც მთის რეგიონები და ეროვნული პარკები მასობრივი

ტურიზმის დანიშნულების ადგილი ხდება, ხოლო ტურისტული სეზონის დროს ავტომატური რაოდენობა პიკს აღწევს.

ისევ ყაზბეგის მაგალითს რომ დავუბრუნდეთ, ტურიზმის პიკის განმავლობაში შეინიშნება ტრანსპორტის ზრდა. თვითონ ყაზბეგის ცენტრალური ნაწილიც გადატვირთულია და მოძრაობა შეფერხებულია.

ჰაერის დაბინძურებაზე საუბრობენ ყაზბეგის ცენტრის მცხოვრებლები, სადაც ტურისტული სეზონის დროს მანქანების რიცხვი საგრძნობლად მატულობს.

ასევე უნდა ვახსენოთ ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის სოფლები, სადაც გზის საფარი არ არის მოასფალტებული და ყოველი მანქანის გადაადგილებას თან სდევს გამონაბოლქვი და მტვერი.

2018 წელს დამთავრდა სამანქანო გზის მშენებლობა, რომელიც გარს უვლის სოფელ გერგეთს. სწორედ გერგეთი იყო ერთ-ერთი სოფელთაგანი, სადაც ზაფხულის განმავლობაში გადატვირთული მოძრაობის შედეგად ადგილობრივ მოსახლეობას პრობლემები ექმნებოდა გამონაბოლქვის, მტვრისა და ხმაურის გამო, რამაც საბოლოოდ საქმე კონფლიქტამდე მიიყვანა და შემოვლითი გზის მშენებლობა გახდა საჭირო.

ერთი მხრივ, ამით სახელმწიფომ პრობლემა გადაჭრა, თუმცა, მეორე მხრივ, ახალი გზის მშენებლობას ისევ რამდენიმე სახის კონფლიქტი მოჰყვა.

პირველი პრობლემა ისევ ადგილობრივებს, კერძოდ, ტაქსის მძღოლებს წარმოექმნათ. თუ ადრე გერგეთის სამებაზე ასვლა მხოლოდ მაღალი გამავლობის მანქანებით იყო შესაძლებელი, ახალი გზით ეს უკვე ყველანაირი მანქანითაა შესაძლებელი. ეს, ადგილობრივების აზრით, ამცირებს ტურისტების მოთხოვნას ადგილობრივ ტაქსებზე და ამის გამო წარმოიქმნა უკმაყოფილება თბილისიდან ან სხვა კუთხიდან ჩასული გიდების ან მძღოლების მიმართ.

მეორე პრობლემა იყო ამ გზის დაგეგმარება და მოწყობა ბუნებრივ რესურსებზე ზემოქმედების შეფასების გარეშე. ასევე, გზის საფარი მოხვდა ყაზბეგის ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე და პარკს ჩამოერთვა.

ნარჩენები: მყარი ნარჩენები და ჩამდინარე წყლები ტურისტული ადგილების გარშემო. ნარჩენების სუსტმა მართვამ შესაძლოა მასობრივი ტურიზმის თითოეულ ადგილს პრობლემები შეუქმნას იმ დროს, როდესაც ვიზიტორთა რაოდენობა ადგილობრივი მოსახლეობისას ბევრად აღემატება. ფართოვდება შესაბამისი სტანდარტების არმქონე საბჭოთა სტილის ნაგავსაყრელები, რაც უარყოფით ზემოქმედებას იქონიებს ბუნებაზე და შესაძლოა დაავადებების გავრცელების მიზეზი გახდეს.

ისევ ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის მაგალითზე; ზოგადად, ქვეყნის მასშტაბით არ ხდება მყარი ნარჩენის გადამუშავება და დახარისხება. როგორც წესი, ისევ საბჭოთა პერიოდიდან მოყოლებული სანაგვე ადგილების მოწყობა გრძელდება, სადაც ერთად აკუმულირდება მთელი რაიონის ნარჩენები. ეს ნაგავსაყრელი მოწყობილია მდინარე თერგის ნაპირზე და სულ რაღაც სამი წლის წინ შემოღობეს. მანამდე იქ მსხვილფეხა და წვრილფეხა საქონელი და ძაღლები დასეირნობდნენ.

ადგილობრივები აღნიშნავენ, რომ დღეს დასუფთავების თვალსაზრისით უკეთესი მდგომარეობაა, ნაგვის ბუნკრები მოწყობილია და ნაგავიც დროულად გააქვთ. თუმცა, ნაკლებად აინტერესებთ და უმეტესობამ არც იცის, სად ყრიან ან შემდეგ რას უშვრებიან მყარ ნარჩენებს.

ვიზუალური დაბინძურება: როდესაც სამთავრობო სტრუქტურები ან კომპანიები ტურიზმის განვითარების მიზნით მაღალ ან შეუფერებელ შენობებს აგებენ,

რომლებიც არსებულ ლანდშაფტს არ შეესაბამება. მაგალითად, ბეტონის შენობა ტყიან მიდამოში ან მთის წვერზე, ანდა მაღალი შენობები, რომლებიც არ უხდება გარშემო არსებულ დასახლებას ან ლანდშაფტს.

ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში ასევე თვალში მოგხვდებათ ახალი და შეუსაბამო სიმაღლის შენობები, რომლებიც არც ლანდშაფტში ჯდება და არც ადგილობრივ არქიტექტურაში.

საბჭოთა პერიოდიდან დაიწყო ტრადიციული მასალების ნაცვლად სახლების ბეტონით აშენება და თუნუქით გადახურვა. ამან სახე უცვალა საქართველოს მთიან ნაწილებში არსებულ სოფლებსაც და შესამჩნევია ყაზბეგშიც.

ამას დაემატა მაღალი (ოთხ- და ხუთსართულიანი) სასტუმროები, რაც საერთოდ არ იყო დამახასიათებელი ამ რეგიონისათვის. ვიზუალურ დაბინძურებაში შედის ასევე მაღალი ძაბვის გადამცემი ხაზების მოწყობა კულტურული მემკვიდრეობის მქონე სოფლებთან, შენობებთან ან ისეთ ხეობებთან, საიდანაც სივრცე იშლება. თუმცა ადგილობრივი მოსახლეობა ვიზუალური დაბინძურების გამო წუხილს ნაკლებად გამოხატავს.

ფიზიკური ზემოქმედება: გარკვეულმა ტურისტულმა აქტივობებმა, მაგალითად, როგორიცაა ეროვნულ პარკებში მანქანით გადაადგილება, შესაძლოა, განსაკუთრებული ზეგავლენა მოახდინოს ბუნებაზე (ბუდობის დროს ფრინველების ან ძუძუმწოვრების განადგურება). გარდა ამისა, ისეთ რეკრეაციულ აქტივობებს, როგორიცაა მთამსვლელობა, ფეხით და ველოსიპედით მოგზაურობა,

შეუძლია მცენარეულობის დაზიანება. ეს მაშინ ხდება, როდესაც ტურისტები ტურისტულ ბილიკებს არ მიუყვებიან და თვითნებურად აწყობენ ახალ-ახალ ბილიკებს თუ გზებს, რაც მცენარეულ საფარს ანადგურებს და საბოლოოდ ეროზიას იწვევს.

ფიზიკური ზემოქმედების კვალი ყაზბეგის მუნიციპალიტეტშიც შეინიშნება. განსაკუთრებით ისეთ ადგილებში, რომლებიც ტურისტებში პოპულარობით სარგებლობს. ასეთია სამანქანო გზები თრუსოს ხეობაში (გერგეთის სამების გზა იყო ასევე ერთ-ერთი, თუმცა გზის საფარის მოწყობის გამო ჯერჯერობით სტაბილურად გამოიყურება). პრობლემური შეიძლება იყოს საფეხმავლო ბილიკებიც, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ტვირთი ყოველდღიურად ცხენებით გადააქვთ. ასეთი ადგილებია: გერგეთი-საბერწყე-მეტეოსადგური (ბეთლემის ქოხი), ასევე ჯუთა-ჭაუხი-როშკის მიმართულება.

ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დეგრადაცია: ეს შესაძლოა მოხდეს მაშინ, როდესაც შენდება უზარმაზარი სასტუმროები, მაგისტრალები და ქალაქები ზღვისპირა რეგიონებში ან ჭარბტენიან ტერიტორიებზე, რომლებიც მნიშვნელოვანია ეკოსისტემისთვის. ასევე, დიდი და მცირე ჰიდროელექტროსადგურები, რომლებიც ნეგატიურ ზემოქმედებას ახდენენ გარემოზე.

ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის მაგალითი; ტურიზმის განვითარების ეგიდით ხშირად მთავრობა იწყებს ახალი მაგისტრალების და ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობას, რამაც პირიქით შეიძლება ისე დააზიანოს ველური ბუნება ან ბუნებრივი რესურსები, რომ ხელის შემშლელი გახდეს როგორც ტურისტებისთვის, ასევე ადგილობრივი მცხოვრებლებისთვის. ამის ერთ-ერთი მაგალითია დარიალჰესის მშენებლობა, რომელიც მიუხედავად არაერთი არასამთავრობო ორგანიზაციის წინააღმდეგობისა, მაინც გრძელდება. მისი პროექტირებაც და მშენებლობაც განხორციელდა გარემოზე ზემოქმედების სწორი შეფასების გარეშე. ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის შემთხვევაში, ამ ჰესის მშენებლობა დიდ გავლენას ახდენს გარემოზე.

ჰესი ერთ-ერთ ულამაზეს, დარიალის ხეობაში შენდება, მისი სათავო ნაგებობიდან რვა კილომეტრის მანძილზე მდინარე თერგი მილებში მოექცა. ზედაპირზე დარჩენილია წყლის მხოლოდ 10% და ზაფხულის განმავლობაში უფრო ნაკლებიც. სულ 11 კმ სიგრძის დარიალის ხეობის 8 კმ-იან მონაკვეთზე რადიკალურად შეიცვლება ლანდშაფტი, ხეობა დაკარგავს ისტორიულად ჩამოყალიბებულ კულტურულ-ეთნოგრაფიულ ფასეულობას და ტურისტულ მნიშვნელობას.

„დარიალის ხეობა სწორედ მდინარე თერგითაა გამორჩეული; სწორედ ეს მდინარე წარმოადგენდა შთაგონების წყაროს ილია ჭავჭავაძისთვის, ალექსანდრე ყაზბეგისთვის, გრიგოლ ორბელიანისა და სხვა ცნობილი მწერლებისა და პოეტებისთვის. სწორედ ეს მდინარე და მისი მიმდებარე ლანდშაფტი იზიდავდა მოგზაურებს და დღემდე იზიდავს ტურისტებს. დარიალის ჰესის პროექტის დამტკიცებული სახით განხორციელების შემთხვევაში, ხეობა დაკარგავს იმ ფასეულობას, რის გამოც ის დღესაც იზიდავს ტურისტებს, რაც, საბოლოო ჯამში, უარყოფითად აისახება ტურიზმის სფეროში დასაქმებული ადამიანების შემოსავლებზე“ („მწვანე ალტერნატივა“ 2012).

უნდა აღინიშნოს გზის (ჯუთა-როშკა-შატილის ნაწილის) მშენებლობის წამოწყება საქართველოს მთავრობის მიერ. ჯუთა-როშკის მონაკვეთი ისტორიულად არასოდეს ყოფილა ერთმანეთთან დაკავშირებული სამანქანო ან საურმე გზით. აქ არის რამდენიმე საცხენოსნო და საფეხმავლო ბილიკი, რომელიც დღესაც პოპულარობით სარგებლობს როგორც ადგილობრივებს, ასევე ტურისტებს შორის. სამანქანო გზით ამ ორი სოფლის ერთმანეთთან დაკავშირება აუცილებლად დააზიანებს ხეობის ფლორას და ფაუნას. არასამთავრობო ორგანიზაცია „მწვანე ალტერნატივამ“ დეტალურად შეისწავლა ამ საავტომობილო გზის მშენებლობის დოკუმენტაცია და ბევრ უზუსტობასა და დარღვევაზე მიუთითა. „საპროექტო ტერიტორიის ფონური მდგომარეობა პრაქტიკულად არ არის აღწერილი;

ძირითადად, გადმოწერილია კარკუჩა-ჯუთის საავტომობილო გზის მშენებლობის გზა ანგარიშიდან და განხილულია ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის ის ნაწილი, რომელიც შედის არა ჯუთა-როშკის, არამედ კარკუჩა-ჯუთის საავტომობილო გზის პროექტში; საერთოდ არაფერია ნათქვამი არსებულ და დაგეგმილ დაცულ ტერიტორიებსა და ზურმუხტის ქსელის საიტებზე“ („მწვანე ალტერნატივა“ 2018).

ასევე აღსანიშნავია, რომ ამ გზის მშენებლობა ნეგატიურად აისახება ადგილობრივებზე, ვინც ტურიზმის სფეროშია ჩართული, რამდენადაც გამოიწვევს ამ რეგიონში საკმაოდ პოპულარულ, საფეხმავლო ტურიზმის მოშლას. ადგილობრივი საოჯახო სასტუმროები, როგორც ჯუთაში, ასევე როშკაში, ერთი ან ორი ღამით მასპინძლობას უწევენ ტურისტებს, რომლებიც ამ მონაკვეთს ფეხით გადიან. ასევე, ადგილობრივები სთავაზობენ გიდის მომსახურებას და საცხენოსნო ტურებს ან ცხენით ბარგის გადატანას. სამანქანო გზით შესაძლებელი გახდება ჯუთა-როშკის მონაკვეთის დაახლოებით 2 საათში დაფარვა, შესაბამისად, ადგილობრივების საოჯახო სასტუმროები უფუნქციოდ დარჩება. ამასთან, სამანქანო გზა დიდწილად არსებულ ბილიკებს მიუყვება, რაც მათ საბოლოოდ დააზიანებს, თანაც მტვრიან სამანქანო გზაზე ფეხით გადაადგილება აღარავის მოუწოდება.

აქვე უნდა აღინიშნოს ახალი ელექტროგადამცემი ხაზის მშენებლობა, რომელმაც გაიარა სნოს ხეობაში სოფელი სნო, კარკუჩის მიმდებარედ. ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგობის მიუხედავად, მშენებლობა დასრულებულია. აღნიშნული მშენებლობისას გარემოზე ზემოქმედება მხედველობაში არ მიუღიათ, გაიჩეხა ქაცვის ბუჩქები, რისი თავიდან არიდებაც ადვილად შეიძლებოდა. ქაცვის ბუჩქები წარმოადგენს ერთადერთ საკვებს და გამოსაზამთრებელ ადგილს შემდეგი ფრინველებისათვის: წითელმუცელა ბოლოცეცხლა (*Phoenicurus erythrogastrus*) და დიდი კოჭობა (*Carpodacus rubicilla*). ისინი შეყვანილი არიან საქართველოს წითელ ნუსხაში, როგორც გადაშენების პირას მყოფი სახეობები. ამას გარდა, შედიან იმ მნიშვნელოვან ხუთ ფრინველში, რომელთა სანახავადაც ეკოტურისტები (ბირდვოჩერები) საქართველოში ჩამოდიან.

ჭარბი/მასობრივი ტურიზმის ეკონომიკური მაჩვენებლები და შემოსავლების არათანაბარი განაწილება.

მნიშვნელოვანია, მასობრივი ტურიზმის განვითარების დროს ყურადღება მიექცეს ეკონომიკურ მხარესაც. მასობრივი ტურიზმის განვითარების დროს, როგორც წესი, ტურებს დიდი კომპანიები ატარებენ და შემოსავლის უმეტესი ნაწილიც მათ რჩებათ. ადგილობრივი მოსახლეობა ასეთ მაღალ დონეზე ორგანიზებულ ტურებში ნაკლებადაა ჩართული და უმეტეს შემთხვევაში ანაზღაურებას ტრანსპორტით მომსახურებით ან სასტუმროებში მუშაობით იღებს.

ადგილობრივებს, უცხო ენისა და პროფესიული განათლების ბარიერის გამო, ნაკლები შანსი აქვთ, მენეჯერის ან სხვა მაღალ თანამდებობებზე დასაქმდნენ. ისინი მუშაობენ დასუფთავების ან მომსახურების დაბალ რგოლში და მათი შემოსავალი მიზერულია.

ასევე მნიშვნელოვანია გავითვალისწინოთ იმპორტის და ექსპორტის გაჟონვა/გადინების (**Import Leakages, Export Leakages**) ფაქტორი.

პირველის შემთხვევაში – როდესაც ხუთვარსკვლავიანი სასტუმრო ქსელები ან მაღალ დონეზე ორგანიზებული ტურები მოიხმარენ მხოლოდ იმპორტირებულ პროდუქციას – საკვები იქნება თუ მოხმარების სხვა საგნები – ხდება ეგრეთ წოდებული გაჟონვა/გადინება, რადგანაც ხარჯების უმეტესი ნაწილი ქვეყანას ტოვებს და ამ პროდუქციის იმპორტს ხმარდება.

მეორე, ანუ ექსპორტის გაჟონვა/გადინება, მაშინ ხდება, როდესაც უცხოელი ინვესტორი ახდენს სასტუმროების ან სხვა ტურისტულ ინფრასტრუქტურაში ინვესტირებას. შესაბამისად, ტურიზმიდან შემოსული თანხა მთლიანად ტოვებს ქვეყანას და ისევ ინვესტორის ჯიბეში ბრუნდება. განვითარებადი ქვეყნების შემთხვევაში, იმპორტ-ექსპორტის გაჟონვა/გადინება შეიძლება იყოს ტურიზმიდან შემოსული მთლიანი თანხის 60%-მდე. ეს ძალიან მაღალი მაჩვენებელია და დასაფიქრებელია, რამდენად უღირს ამა თუ იმ რეგიონს ტურიზმის განვითარება.

ზოგადად, ტურიზმის გენგეგმარებისას ნებისმიერი ტურისტული ადგილის პოზიციონირება ხდება უნიკალური შემოთავაზების შექმნაზე (Unique Selling Proposition, Unique Experience Proposition), რაც ძირითადად ტურიზმის ღირებულების ყველაზე სენსიტიურ ნაწილს, მის კულტურულ და ბუნებრივ რესურსებს გულისხმობს. კარგად უნდა გვესმოდეს, რომ ჭარბ და კონცენტრირებულ ტურიზმს, ეკონომიკური სარგებლის გარდა, გარემოზე ზიანის მიყენება შეუძლია და ხშირად ეს ზიანი სწორედ ამ არადღგენად რესურსებს ადგება.

რაც შეეხება ადგილობრივი მოსახლეობის დამოკიდებულებას ტურისტების ზრდის მიმართ. მათი გამოკითხვის შედეგად დაგროვებული მასალა შევადარე ჩემს ათი წლის წინანდელ კვლევას ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში, ასევე სხვა კვლევებს, რომლებზეც ხელი მიმიწვდებოდა, რათა დამენახა, თუ როგორ იცვლება (ან თუ იცვლება) ადგილობრივების დამოკიდებულება ტურიზმის განვითარების მიმართ.

ათი წლის წინანდელი კვლევის დროს, იყო რამდენიმე რესპონდენტი, ვინც ტურიზმის სფეროში მუშაობას სასირცხვილოდ აღიქვამდა. ეს დამოკიდებულება

შეცვლილია და მსგავსი რამ ბოლო კვლევის დროს არავის უთქვამს. ძირითადად, ტურისტების ნაკადის ზრდით კმაყოფილებას გამოხატავენ და მომავალში ასე გაგრძელებას იმედოვნებენ.

ასევე მნიშვნელოვანია, ვახსენოთ, რომ 2009-10 წლის კვლევაში ჩანდა ადგილობრივების ნეგატიური დამოკიდებულება ყაზბეგის ეროვნული პარკის მიმართ. იგივე დამოკიდებულება იკვეთება 2015 წელს GFA-ის მიერ ჩატარებულ კვლევაშიც („მოსახლეობის აღქმისა და გათვითცნობიერებულობის კვლევა დაცულ ტერიტორიებთან მიმართებაში“), რაც 2019 წლისათვის საგრძნობლად შეცვლილია. ეკოტურიზმის სფეროში მომუშავე ადგილობრივები ნაკლებად აღიქვამენ კონკურენტად ყაზბეგის ეროვნულ პარკს, თუმცა გარკვეული კითხვები აქვთ.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ყაზბეგის შემთხვევაში, ადგილობრივების დამოკიდებულება ეროვნული პარკის მიმართ, სხვა ეროვნული პარკების სიახლოვეს მცხოვრები მოსახლეობის პოზიციისგან განსხვავდება. საქმე ისაა, რომ ყაზბეგის მუნიციპალიტეტს საბჭოთა პერიოდშიც და მერეც, ყაზბეგის ეროვნული პარკის დაარსებამდეც, ბევრი ტურისტი ჰყავდა. შესაბამისად, მკვიდრი მოსახლეობა ეროვნული პარკის შექმნასა და კანონის აღსრულებაში უკვე მხოლოდ შეზღუდვებს ხედავს და არა რაიმე დადებით ფაქტს – მათი ნახევარი ტურისტების რაოდენობის ზრდასა და რეგიონში ეროვნული პარკის არსებობას შორის პირდაპირ კავშირს ვერც ხედავს.

თუმცა, 2019 წელს GFA-ს მიერ ჩატარებულ კვლევაში („მოსახლეობის აღქმისა და გათვითცნობიერებულობის კვლევა დაცულ ტერიტორიებთან მიმართებაში“), გამოკითხულთა 40% უკვე დადებითად აფასებს ყაზბეგის ეროვნული პარკის შექმნას და მის სიახლოვეში ცხოვრებას. ეს შეიძლება იმითაც აიხსნას, რომ ზოგადად ტურისტების ნაკადის მატებამ და ადგილობრივებისათვის შემოსავლის ზრდამ, მოსახლეობის ნაწილი ეროვნული პარკის მიმართაც დადებითად განაწყო.

Path Dependence თეორია

ერთ-ერთი ყველაზე დიდი მოვლენა, რამაც გამოიწვია ცვლილებები მთლიანად საქართველოში და, მათ შორის, ყაზბეგშიც, იყო გასაბჭოება. ანუ 1921 წელს ბოლშევიკების მიერ საქართველოს ანექსია და საბჭოთა კავშირის კანონების ქვეშ ცხოვრება მომდევნო 70 წლის განმავლობაში. მისი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შედეგი იყო კერძო საკუთრების დაკარგვა, როდესაც სახნავ-სათესი, საძოვარი და სათიბი მიწები, რომლებიც მანამდე თემს ეკუთვნოდა, სახელმწიფოს დაქვემდებარებაში გადავიდა. ადგილობრივებს შეეზღუდათ (ხშირ შემთხვევაში, ჩამოერთვათ) როგორც მსხვილფეხა, ასევე წვრილფეხა საქონელი. შესაბამისად, ე.წ.

კერძო მეწარმეობიდან, ფერმერობიდან მოუხდათ გადასვლა ცენტრალიზებულ სისტემაზე, სადაც ყველა ვალდებული იყო, ემუშავა სახელმწიფო კოლექტივში ან ფაბრიკა-ქარხნებში და მიეღო ხელფასი.

ცენტრალიზებულმა სისტემამ დიდი ზეგავლენა მოახდინა ადგილობრივების დამოკიდებულებაზე სახელმწიფოს მიმართ. პირველი, იმიტომ, რომ ეს ცვლილება იყო ძალადობრივი და იძულებითი. ამას შედეგად მოჰყვა სახელმწიფო სამსახურების მიმართ არასერიოზული დამოკიდებულება. სტალინის მმართველობის შემდგომ პერიოდში კი სახელმწიფო სამსახურები კორუფციის წყაროდ იქცა. ყაზბეგის მაგალითზე შეგვიძლია ვახსენოთ საბაჟო, რომელიც ათწლეულების მანძილზე კვებავდა კორუმპირებულ ჩინოვნიკებს.

მეორე და ასევე მნიშვნელოვანი ცვლილება იყო დასაქმება; დასაქმებას და ადგილობრივების კეთილდღეობას თავის თავზე იღებდა სახელმწიფო, ყველა ინიციატივა თუ დირექტივაც ზევიდან მოდიოდა, რამაც საბოლოოდ, ადამიანები სახელმწიფოზე დამოკიდებული გახადა.

იგივე ვითარება იყო ტურიზმის სფეროშიც. საბჭოთა პერიოდში საქართველოს ყოველწლიურად დაახლოებით 6 მილიონამდე ადამიანი სტუმრობდა. მაგრამ ტურიზმის სფეროც ცენტრალიზებული იყო და საკვები პროდუქტიც კი სხვადასხვა ადგილიდან იგზავნებოდა. ყაზბეგში სამუშაო ადგილებსაც ცენტრი საზღვრავდა და ადგილობრივები ამ სფეროში არ იყვნენ ჩართული, გარდა ტურბაზაში დასაქმებული რამდენიმე ადამიანისა.

შესაბამისად, მკვიდრი მოსახლეობა რეგიონში ტურიზმის განვითარებით დიდად დაინტერესებული არ იყო, არც დიდი ცოდნა და გამოცდილება ჰქონდა კერძო ბიზნესის მართვისა თუ, ზოგადად, სტუმარმასპინძლობისა და მენეჯმენტის მხრივ.

ასევე უნდა ითქვას, რომ 70 წელი იმ სისტემაში ცხოვრებამ, რომელიც ადამიანების ყოველდღიურ სარჩოს უზრუნველყოფდა (მეტ-ნაკლებად), მათ დაღი დაასვა კრეატიულობის თვალსაზრისითაც, რაც დღემდე აღმოუფხვრელია.

90-იანებში, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, საბჭოთა „ტურბაზების“ ფუნქციონირება შეწყდა და ნელა-ნელა ფეხი მოიკიდა საოჯახო სასტუმროებმა. თუმცა, ადგილობრივების გამოუცდილობის გამო, ამ სფეროს განვითარებას უფრო მეტი დრო დასჭირდა და გარკვეული პრობლემები დღესაც არსებობს. აქვე მოვიშველიებ ჩემ მიერ 2009 წელს ჩატარებულ სამაგისტრო კვლევას, რომელშიც ნათლად ჩანს ადგილობრივების დამოკიდებულება და მოლოდინი სახელმწიფოს მიმართ, მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლიდან უკვე საკმაოდ დრო

იყო გასული. კერძოდ, აშკარაა, რომ ტურიზმის განვითარების მიმართულებით ინიციატივას ადგილობრივები ისევ სახელმწიფოს მხრიდან ელოდებიან. ასევე აქვთ დაბალპროცენტიანი სესხებით ან რაიმე სხვა სახით ხელშეწყობის მოლოდინი.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ჯერ კიდევ 2009 წელს, ჩემი რესპონდენტების 30% ნეგატიურად უყურებდა ტურიზმის განვითარებას და საოჯახო სასტუმროს მართვას, თუმცა ეს დამოკიდებულება უკვე შეიცვალა. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ გამოცდილების და კრეატიულობის ნაკლებობის გამო, მომსახურების სფეროში ყველა შეთავაზება – საოჯახო სასტუმრო იქნებოდა თუ ადგილობრივი ტაქსი – ერთმანეთს ჰგავდა. თვალში საცემი იყო კაფეების და რესტორნების სიმცირე. ასევე პრობლემას წარმოადგენდა და დღესაც რჩება საზოგადოებრივი საპირფარეშოების ნაკლებობა/არარსებობა.

Path dependence თეორიის მიხედვით შეგვიძლია ამა თუ იმ გადაწყვეტილების ან სოციალური ფენომენის ახსნა ჩვენს შემთხვევაში, ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში ტურიზმის სფეროში არსებული პრობლემების თუ კრეატიულობის ნაკლებობის. 70 წლის განმავლობაში საბჭოთა წყობილებაში ცხოვრებამ ხალხი მთავრობის ინიციატივებზე დამოკიდებული გახადა, კერძო ბიზნესის გამოცდილებისა და კრეატიულობის გარეშე. საბჭოთა კავშირის დაშლას დიდი ცვლილებები მოჰყვა და ეს ადამიანები საკუთარი თავის ამარა დატოვა. და მიუხედავად იმისა, რომ მას შემდეგ თითქმის ოცდაათი წელი გავიდა, მაინც ხშირია ასაკოვანი ადამიანების ნოსტალგია წინანდელ ცხოვრებასა და მზრუნველ სახელმწიფოზე.

ასევე, ისევ აქვთ მოლოდინი, რომ მთავრობა უნდა დაეხმაროს კერძო ბიზნესებს ან დაბალპროცენტიანი სესხით, ან ტრენინგებით. ამ დროს ადგილობრივები უფრო ხშირად იღებენ მცდარ გადაწყვეტილებებს, რაც აფერხებს ტურიზმის სფეროში მათ ჩართულობას და ზოგადად ტურიზმის განვითარებას.

დასკვნა

ტურიზმის განვითარებამ ამა თუ იმ რეგიონში შეიძლება დადებითი როლი ითამაშოს ადგილობრივი ეკონომიკის ზრდაში, დაასაქმოს ადგილობრივი მოსახლეობა და, ზოგადად, პოპულარულ/ცნობად ადგილად აქციოს. აქვე მნიშვნელოვანია იმის გააზრებაც, რომ საჭიროა გვექონდეს ტურიზმის განვითარების სტრატეგია როგორც ქვეყნის, ასევე თითოეული რეგიონის დონეზე.

სტრატეგიის არარსებობის შემთხვევაში, თვითნებურად და ქაოტურად ვითარდება მასობრივი/ქარბი ტურიზმი, რაც უკვე ყაზბეგშიც შეინიშნება. ასევე ცხადად ჩანს ქარბი ტურიზმის სხვადასხვა ნეგატიური ზეგავლენის შედეგი, როგორიცაა: ბუნებრივი რესურსების ქარბი მოხმარება, ჰაერის დაბინძურება, მყარი ნარჩენების მნიშვნელოვანი მატება, ვიზუალური დაბინძურება, ფიზიკური ზემოქმედება და, საბოლოოდ, შესაძლოა ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დეგრადაცია.

ასევე გასათვალისწინებელია, რამდენად აისახება ადგილობრივებზე ტურიზმის სფეროდან შემოსავლები და რა შეიძლება შეიცვალოს მათ გასაზრდელად. ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი კი, ამ ეტაპზე, ის არის, რომ ზიანდება და განადგურების პირასაა სწორედ ის რესურსები, რომლებიც ტურისტული პროდუქტის ყველაზე მნიშვნელოვან, შეიძლება ითქვას, ძირითად მამოძრავებელ ფაქტორს წარმოადგენს.

ტურიზმის განვითარების გრძელვადიანი პერსპექტივა, განვითარების ამ მოდელის გაგრძელების შემთხვევაში, ზუსტად ამ რესურსებს ემუქრება განადგურებით. აღნიშნული საფრთხე უკვე სასწრაფო ინტერვენციასა და ცვლილებებს მოითხოვს, ვინაიდან კულტურული ლანდშაფტის რღვევა არა მარტო ყაზბეგში, არამედ მიმდებარე ხეობებსა და სოფლებშიც უკვე თვალსაჩინოა. მეორეული კვლევისას ნათლად გამოჩნდა, რომ ძირითადი რეკომენდაციები ადგილობრივი მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლების პროგრამებსა და ტრენინგებს მოიცავს.

რეკომენდაციები

პირველ რიგში, უნდა მოხდეს ტურიზმის განვითარების სტრატეგიული გეგმის შემუშავება და აღსრულება, მიზნის დასახვა და ყოველწლიური შეფასება, რამდენად მიიღწევა დაგეგმარებასთან თანხვედრა. ასევე, სენსიტიური ტერიტორიების ტურისტული განვითარების მოდელის შემუშავებისას, გათვალისწინებული უნდა იყოს შემდეგი ფაქტორები:

- ტურისტული დანიშნულების ადგილი უნდა განვითარდეს მისი კულტურული და ბუნებრივი ღირსშესანიშნაობების შენარჩუნებაზე ორიენტირებული მომსახურებების განვითარებით;
- ნებისმიერი ტურისტული პროდუქტი უნდა ეფუძნებოდეს ადგილობრივ წარმოებასა თუ ადგილობრივი თემის მიერ გაწეულ მომსახურებას. იქნება ეს კვებისა თუ განთავსების ობიექტები, სუვენირები, გაქირავება, გიდის მომსახურება და ა.შ.
- განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და სენსიტიური ეკოსისტემები თუ კულტურული ძეგლები შეზღუდული/დაცული უნდა იყოს აქტიური ტურისტული მომსახურებებისგან;

მეორე და არანაკლებ მნიშვნელოვანია ადგილობრივების მაქსიმალური ჩართულობა, ეს იქნება ტურიზმთან თუ ეროვნული პარკის შექმნასთან დაკავშირებული პროექტები. მაშინ ეს ახალი პროექტები არ გამოიწვევს ადგილობრივების გაუცხოებას და, საბოლოოდ, ნეგატიურ დამოკიდებულებას ამა თუ იმ პროექტის მიმართ.

ასევე, სხვადასხვა სახის საგანმანათლებლო ტრენინგების და შეხვედრების მოწყობა ადგილობრივებისათვის ეკოტურიზმის განვითარების და გარემოს დაცვის თემებზე.

ეკოტურიზმის განვითარების წარმატებული მაგალითების ჩვენება სხვადასხვა რეგიონიდან.

ბოლოს, მნიშვნელოვანია თანმიმდევრულობა, რათა შეიქმნას სტაბილური გარემო მდგრადი ტურიზმის განვითარებისათვის. დაუშვებელია ერთ წელს ტურიზმის ხელშეწყობა და მეორე წელს იმავე რეგიონში ჰესების ან მაგისტრალების მშენებლობის დაწყება და ნეგატიური ზეგავლენა წინა წელს დაწყებულ პროექტზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

მცხეთა-მთიანეთის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2015-2021, საქართველოს სსრ წითელი წიგნი, თბილისი 1982 წელი.

Ministry of education and science, Vocational education and training development strategy, 2013-2020 year

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანება №102/ნ, თბილისი, 2014 წლის 21 აგვისტო

საქართველოს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია, 2016-2020 წლისთვის.

Allen, L., Hafer, H., Long, P., & Perdue, R. (1993). Rural residents' attitudes toward recreation and tourism development. *Journal of Travel Research*, 31(4), 27–33.

Anchabadze, G(2005). *History of Georgia: A Short Sketch*. Caucasian House, Tbilisi.

Andereck, K. L., & Vogt, C. A. (2000). The relationship between residents' attitudes toward tourism and tourism development options. *Journal of Travel Research*, 39, 27–36.

Andriotis, K. & Vaughan, R. (2003). Urban Residents' Attitudes toward Tourism Development: The Case of Crete. *Journal of Travel Research* 42-172.

Avid, A. P. (2007). Path dependence: a foundational concept for historical social science. *Cliometrica* 1: 91-114

Beissinger, M. R.: State building in the shadow of an Empire-State: The Soviet legacy in post-Soviet politics. In: Dawisha.

Coombs, R. & Hull, R. (1998). Knowledge management practices and path-dependency in innovation. *Elsevier Science, research policy* 27 237-253

Davis, J. S., & Morais, D. P. (2004). Factions and enclaves: small towns and socially unsustainable tourism development. *Journal of Travel Research*, 43, 3–10.

GFA. (2019). „ყაზბეგის ეროვნული პარკის მიმდებარედ მცხოვრები მოსახლეობის აღქმისა და გათვითცნობიერებულობის შესაფასებელი რაოდენობრივი კვლევის შედეგები“. რეპორტი.

Gachechiladze, R. (1997). National idea, state-building and boundaries in the post-Soviet space (the case of Georgia). *Geojournal* 43:51-60 May 7.

Kuzio, T. (2002). "History, memory and nation building in the post-soviet colonial space" Nationalities Papers, Vol. 30, No. 2, 2002, online.

Mahoney, James. (2000). "Path Dependence in Historical Sociology." *Theory and Society* 29: 507-548.

Mahoney, J. (2001). Path-dependent explanations of regime change: Central America in comparative perspective. *Studies in Comparative international Development*, Vol. 36, No. 1, pp. 111-141

Mowforth, M. & Munt, I. (2003). *Tourism and sustainability: Development and new tourism in the third world* (2th edition.). Routledge London, UK

Murphy, P. E. (1983). Perceptions and attitudes of decision making groups in tourism centers. *Journal of Travel Research*, 21(3), 8–12.

Qiqodze, Z. (2005). Khevi Kazbegi region. Swiss National Foundation, Scopes project. No. 7GEOJ062347

Wheatley, J. (2009). Management ethnic diversity in Georgia: one step forward, two steps back. *Central Asian Survey*, Vol. 28, No. 2 June, 119-134

World Tourism Organization,(UNWTO). *Barometer Journal*, (2009), Vol. 07/ Issue 03. pp. 1-56

ვებგვერდები

<https://greenalt.org>. Retrieved 08-11-2019

www.apa.gov.ge

www.matsne.gov.ge

www.memkvidreoba.gov.ge

www.gnta.ge

www.nplg.gov.ge

<http://biodiversity-georgia.net/index.php?redlist=1>

World Tourism Organization. Retrieved 08-11-2019

<http://www.unwto.org/ifoshop>

www.tourism.org

Transboundary Joint Secretariat (TJS). Retrieved 18-11-2019

<http://www.jointsecretariat.org/?lang=eng>

Georgian tourism department. Retrieved 18-10-2019

<http://www.dotr.gov.ge/files/files/Statistics/turizmis%20statistika%202007-2008.pdf>

National Statistics Office of Georgia. Retrieved 20-09-2019

<http://www.geostat.ge/>

<https://gnta.ge/ge/publication/>

ძირითადი ფოტომასალა წარმოადგენს გიორგი რაჯებაშვილის საკუთრებას.
ყაზბეგის და ჰესის მშენებლობის ფოტოები მოგვაწოდა იაგო კაზალიკაშვილმა.